

Анотація

Федів В. Г. Апарат організації засвоєння знань навчальних видань на прикладі підручників з історії.

Рукопис. Дипломна робота на здобуття кваліфікації молодшого спеціаліста зі спеціальності «Журналістика». Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола. Тернопіль, 2021.

Кількість сторінок: 71

Метою роботи є дослідження апарату орієнтування на прикладі підручників з історії, за його допомогою ми зможемо краще орієнтуватися у структурі підручників, розглянувши необхідні елементи, зрозуміємо змістову складову книги, звернемо увагу на деякі неточності, які були у підручниках, та розглядалися в ході написання роботи. У першому розділі ми будемо розглядати підручник, як вид навчального видання, робити характеристику видань, описувати типологію підручників. У другому розділі назвемо складові апарату засвоєння знань, їхні особливості у підручниках з історії. У третьому розділі проведемо дослідження апарату орієнтування на прикладі обраних книг, та дамо рекомендації, щодо їхнього покращення.

Ключові слова: Підручник, навчальне видання, Учень, історія, текст.

Зміст

Анотація.....	3
Вступ.....	5
Розділ 1 Загальна характеристика підручників як різновиду навчальних видань	7
1.1 Загальна характеристика навчального видання	7
1.2 Підручник як вид навчального видання	12
Розділ 2 Робота редактора над апаратом організації засвоєння знань	24
2.1 Роль та місце апарату організації засвоєння знань в структурі навчального видання	24
2.2 Складові апарату організації засвоєння знань	31
2.3 Особливості апарату організації засвоєння знань у підручниках з історії.....	37
Розділ 3 Редакторський аналіз підручників з історії України.....	41
3.1 Характеристика апарату засвоєння знань у підручнику Історія України (Кульчицький, Лебедєва) 10 клас	41
3.2 Дослідження апарату засвоєння знань у підручнику Історія України (О.В. Гісем, О.О. Мартинюк) 9 клас	46
3.3 Аналіз апарату засвоєння знань у підручнику Всесвітня історія, історія України (О.В. Гісем, О.О. Гісем) 6 клас	51
3.4 Рекомендації щодо вдосконалення апарату організації засвоєння знань, у підручниках з історії	54
Висновки.....	62
Список використаних джерел	64
Додаток А.....	69
Додаток Б.....	70
Додаток В.....	71

Вступ

Написання дипломного проекту для студента, заключна робота перед отриманням довгоочікуваного диплому фахівця з тої чи іншої спеціальності. Вона для кожного по-своєму особлива, адже студент пише її на тему, яку власне сам і обирає.

Для дослідження ми обрали тему про апарат організації засвоєння знань на прикладі підручників з історії, тема досить цікава та розглядалася науковцями раніше.

Актуальність дипломної роботи полягає в тому, що дана робота систематизує загальні методи роботи редактора з навчальним виданням. Редактор повинен здійснити характеристику декількох видань, надати певні рекомендації щодо їх покращення. Ці питання науковцями раніше не вивчалися, а якщо й розглядалися, то не в повній мірі.

Зміст підручника повинен відображати певну систему науково – предметних знань, що складають ядро даних із відповідної галузі чи сфери людської діяльності, необхідних для подальшого опанування професією і використання їх у конкретній професійній діяльності. Підручник відрізняється авторитетністю видання та апробацією теоретичного та практичного матеріалу.

Мета дипломної роботи передбачає реалізацію наступних завдань:

- 1) з'ясувати загальну характеристику навчального видання,
- 2) схарактеризувати підручник як вид навчального видання,
- 3) описати типологію підручників,
- 4) визначити роль та місце апарату організації засвоєння знань в структурі навчального видання,
- 5) перелічити складові апарату організації засвоєння знань,
- 6) описати особливості апарату організації засвоєння знань, у підручниках з історії,
- 7) схарактеризувати апарат засвоєння знань у підручнику Історія України (Кульчицький, Лебедева) 10 клас,

- 8) дослідити апарат засвоєння знань у підручнику Історія України (О.В. Гісем, О.О. Мартинюк) 9 клас,
- 9) проаналізувати апарат засвоєння знань у підручнику Всесвітня історія, історія України (О.В. Гісем, О.О. Гісем) 6 клас,
- 10) оформити рекомендації щодо вдосконалення апарату організації засвоєння знань у підручниках з історії.

Об'єктом дипломної роботи є порівняння апарату організації засвоєння знань у різних підручниках з історії, а також й різних авторів.

Предметом дипломної роботи є детальне дослідження, вивчення, аналіз апарату організації засвоєння знань у підручниках з історії, їх детальний розбір та рекомендації щодо їх покращення.

Структура роботи. Дипломне дослідження складається зі вступу, трьох розділів основної частини, висновків, списку використаних джерел.

Розділ 1 Загальна характеристика підручників як різновиду навчальних видань

1.1 Загальна характеристика навчального видання

Станом на сьогоднішній день книга як основне джерело розвитку культури, етики та освіченості людини потрібно розглядати з історичної точки зору. Тому що, з виникненням у світі абсолютно нових засобів інформації та технічного прогресу, суспільство дедалі більше почало забувати про книгу, головний багаж знань людини. Але, вона може вернути втрачені позиції у суспільстві, де політика робить середовище культури незалежною від цілей людей та присутній належний контроль за її змістом. Таким чином, завдяки культурі формується активний, творчий інтелектуальний прояв і набувається висока духовність особистості, інтелектуальний потенціал нації, що є головним аспектом виходу суспільства на новий рівень цивілізації. Отже, навчальні видання є не тільки засобом навчання та виховання, але й повинні мати на меті підвищення рівня культури тих, хто навчається, студентів, учнів, та інших верств населення. Історія дає зрозуміти, що духовна культура розвивалася на початку саме як культура друкованого слова. Саме тому, книга поряд із традиційним людським спілкуванням, була способом комунікації на протязі тривалого періоду часу. Також, вона асоціювалася з навчанням і в міру розвитку педагогіки й системи народного утворення, яскраво виражається відносно самостійний тип книги – навчально-педагогічна книга. За своєю спрямуванням навчальна книга повинна як зосереджувати свою увагу над загальнокультурними інтересами, так і знижувати їхнє формування, що може призвести її до зменшення цільової аудиторії. Отже, можна сказати, що навчальна книга має змогу виконувати таку ж роль, як і будь-яка інша книга в розвитку та поширенні культури в суспільстві. В сучасному світі навчальна книга стрімко втрачає свою цінність, через швидкий розвиток техніки та комп'ютеризації в світі. Зараз вся інформація, яка необхідна людям для швидкого її пошуку та отримання, розміщена в інтернеті, де будь-

хто може знайти потрібний йому ресурс доволі швидко. Всі ми розуміємо, що це катастрофа для бібліотек, адже як такої потреби в них люди не бачать.

Навчальне видання – видання, яке містить систематизовані відомості наукового чи прикладного характеру, написані в зручній для сприйняття та викладання формі; Є одним з основних способів навчання і виховання, та важливим компонентом освітнього процесу, затверджується з державними та освітніми стандартами, навчальними планами та освітніми програмами. Відрізняється від видань функціональним (на допомогу навчанню) та читацьким призначенням, різноманіттям структури. Для навчальних видань використовують також різноманітні терміни та визначення «навчальна література», «навчальна книга». Вони можуть випускатися у звичній паперовій формі, або як різновид електронного видання персонального, чи віддаленого типу доступу.

Основна мета навчальних видань допомагати великому колу читачів в оволодінні навчально-методичної підтримки різних форм і методів навчального процесу на усіх його етапах і рівнях освіти. Вони сприяють розвитку комунікативної, інформаційної, пізнавальної, розвивальної, виховної, організаційної та самоосвітньої функції, допомагаючи широкому загалу конкретних користувачів (учнів, студентів, аспірантів, викладачів, практикантів) в засвоєнні ними конкретним навчальним предметом, дисципліною, курсом. Характерною ознакою навчальних видань є співставлення змісту і форми, читацької і цільової аудиторії призначення, жанр та роль у освітньому процесі. У структурі навчальної книги, зазвичай, розміщують текстові (основний, додатковий та пояснювальний тексти) та поза текстові компоненти (апарат організації засвоєння інформації, ілюстрації, апарат орієнтування).

Потреба створення навчального видання з'явилася ще за сивої давнини. До нас дійшли лише шумерські навчальні тексти, які створювалися на глиняних табличках, яким вже близько 4,5 тис. років. З виникненням і поширенням книгодрукування зовнішній вигляд навчальної книги набув змін

і постійно еволюціонував. Історія широкого та систематичного книги, як спеціального засобу навчання існує вже приблизно 150-200 років.

розвиток навчальної літератури пов'язують із діяльністю відомого українського педагога К. Ушинського, котрий розглядав навчальну книгу в першу чергу, як методичний посібник, засіб для самостійної роботи учнів; чітко обґрунтував загальні принципи побудови та змісту: науковість, доступність, естетичність, зв'язок із суспільним розвитком, потяг на краєзнавчі матеріали. Ці принципи він реалізував у своїх виданнях «Дитячий світ» (1861), «Рідне слово» (1863), «Хрестоматія» (1863), «Рідне слово. Книга для вчителів. Поради батькам щодо викладання рідної мови за підручником "Рідне слово"» (1864) – визнана однією з найкращих **книг того часу**.

Українську навчальну літературу почали робити ще в кінці 50-х – на початку 60-х рр. 19 ст. У цей період побачили світ «Граматка» П. Куліша, «Українська абетка» М. Гатцука, «Буквар Південно Російський» Т. Шевченка (перший підручник, написаний українською мовою). Після підписання Валуєвського циркуляру (1863), а потім – Емського указу (1876) користування і видання українських книг було заборонено державою і припинилося майже на 50 років. Після скасування заборони на українське друковане слово, на протязі 1905–1914 рр. було видано сім українських *букварів* та абеток, чотири читанки, а також граматики української мови, підручники з арифметики, географії, історії, та інші.

У період розвитку української школи в 1917 р. державний орган управління освітою – Генеральний Секретаріат освіти – думав, що одним із головних завдань створення українських книг для вивчення: шкільних підручників, навчальних посібників, довідників, словників, та іншого типу літератури. Було створено та надруковано підручники з історії для початкової школи (авт. М. Грушевський, І. Крип'якевич та ін.), з математики (авт. О. Астряб), з української мови (авт. І. Огієнко, Б. Грінченко, Я. Чепіга). Головним завданням для навчальної книги з української мови, на думку І. Огієнка, було написання її рідною мовою. Цю ідею він ввів у власних

виданнях («Рідне писання: Українська граматика», «Граматика малої Лесі», «Рідне слово», «Початкова граматика», (у двох частинах). У Січні 1918 р. при Міністерстві народної освіти створили видавничий відділ, у якому працювали спеціально створені комісії з різних наукових дисциплін, які спостерігали, щоб підручники друкувалися виключно українською мовою.

Підготовка до випуску навчальних видань — є однією з найважливіших галузей видавничої діяльності. Справа у тому, що процес написання навчальної літератури зовсім не схожий на той, за допомогою якого створюють твори будь-якого іншого виду літератури тому, що автор та редактор можуть певним чином покращувати навчальний матеріал, який збираються випускати. При написанні важливо розглядати це з двох точок зору. 1. Навчальне видання — є одним із основних засобів навчання і являє собою дуже важливий елемент під час навчального процесу. 2. Воно містить в собі якусь певну область знань або сферу людської діяльності. Таким чином створюючи ряд вимог до навчальних видань. Отже, перше твердження дає нам зрозуміти, що вміст навчальної літератури повинен впливати на учнів. Друге положення говорить, що інформація, яка описує зміст навчальної літератури, ретельно перераховується і обробляється згідно до завдань того або іншого видання. Головною метою навчального видання є досягнення виховних цілей, відповідно формуючи особистість. Інформація, яку здобуває учень дає йому необхідні знання, навички, та необхідні вміння, які пригодяться для участі в професійній діяльності і подальшому зростанні фахівця. Навчальні видання поділяють за цільовим призначенням і характером інформації. ДСТУ 3017т —95. Основні види. Терміни і визначення» таким чином, навчальне видання, що містить важливі та необхідні відомості наукового або прикладного характеру, написані у зручній формі для студентів та викладачів, і розраховані на учнів різної вікової категорії». Саме освоєння завдань навчання і освіти важливе при підготовці навчальних видань та починає відігравати важливу роль на досягнення педагогіки, беручи до уваги основні принципи та складові навчального

процесу. стосовно змісту, то він повинен відповідати державним стандартам, які мають певні вимоги до знань і умінь випускників вищих навчальних закладів, а також нести в собі найменшу частку і структуру цих знань. Навчальні видання повинні використовуватись у розвитку та обізнаності особистості, повинні розвивати етичні та естетичні норми людини. Під інформаційною культурою людини, ми можемо зрозуміти певним чином ранжирувані знання і представлення суб'єкта, необхідні йому в практичній діяльності. Вміст інформаційної культури формується в процесі опанування людиною певною інформацією, яка знадобиться їй у майбутньому.

Підручник — базове навчальне видання по дисципліні. Повинно містити в собі перш за все головну мету предмету. Включає в себе основні дані і відомості, розкриває важливі методичні обов'язки здобуття знань в тій або іншій сфері, описує характеристику найосновніших процесів і явищ, складових «школу» даної дисципліни. Матеріал поданий так, щоб той, хто вивчає мав можливість самостійно засвоїти сенс викладу матеріалу. Виклад має бути почерговий, систематично, та логічно обґрунтований, усі характеристики процесів і явищ повинні бути цілісні, звертати увагу на певні категорії вивчення. Підручник створюється з врахуванням рівня знань і можливості засвоєння інформації студентам. Це видання дає уявлення про навчальну дисципліну. Об'єм і структура видання визначається навчальною програмою, яка повинна бути розміщена в підручнику. Вміст підручника дає зрозуміти, що нам потрібно вивчити, основним є відомості по даній науці, сфері діяльності, галузі або їх розділі (напрямку). Також, підручник вміщає характеристику здобуття і використання знань в окремій області, а також підстави, що повинні розкривати базові закони і закономірності функціонування і розвитку показаної в підручнику діяльності. Теоретичні і технічні питання розглядаються у взаємодії, характеристики знань і їх використання подано послідовно. За змістом розрізняють загальні і спеціальні підручники. Загальні підручники містять базові знання

гуманітарного, природничо-наукового, технічного характеру, розвинуту основу інформації. Спеціальні підручники містять в собі професійні знання за профілем кожної спеціальності. Підручник для вищих навчальних закладів за характером інформації зближується з науковою монографією, тому, що логічність навчального предмету відповідає, як правило, самій науці, виклад і система термінів обумовлюються традиціям науки. Таким чином відбір інформації може стверджувати, що підручник відрізняється від монографії: у нього включається не оригінальний, а вже перероблений матеріал.

Навчальний посібник видається як додаток до підручника. Він відповідає програмі в цілому або її розділу і містить в загальному новий матеріал із курсу.

1.2 Підручник як вид навчального видання

Система освіти в Україні проходить сьогодні важливий період активних реформ, розпочинаючи від безпосередніх змін у законодавчій базі, впровадження державних стандартів до оновлення стану освіти загалом, яка спрямовується на навчання впродовж усього життя. Очевидним є той факт, що основною метою реформ в освіті завжди є збільшення її якості. Щоб досягти цієї мети, вона повинна здійснюватися насамперед шляхом оптимізації наукової і практично-орієнтованої складових змісту освіти, використовуючи сучасні педагогічні технології на підґрунті інтерактивних методів навчання, обумовлюючи таким чином виховання і розвитку особистості. Для інтеграції в європейський освітній простір основною потребою є створення і впровадження нових механізмів вирішення актуальних проблем, одними з яких є: творче осмислення і використання набутого досвіду сусідніх з Україною держав-членів ЄС; приєднання законодавства України до вимог освітнього процесу; підготовка фахівців у європейських школах та обмін випускниками; вирішення проблем; створення необхідних умов для закріплення матеріалу учнями, що закінчують навчання; слід не допустити, аби наші школярі хотіли отримувати більш якісну освіту

за межами нашої держави; тому нам потрібно підвищувати якість освіти в Україні, для того, щоб забезпечити відповідний рівень навчання у школі та підготовки фахівців, які будуть готові захистити інтереси України у жорстких умовах світової конкуренції. оновлення змісту освіти не може оминати проблему навчальних програм і підручників, які мають бути побудованими на змісті освіти, більш ширше розкривати його. Не менш важливою є проблема адекватності написання підручника чи посібника, для того, щоб він відповідав вимогам державних стандартів і суспільства загалом, оскільки створення сучасних навчальних книг є одним з багатьох компонентів, що забезпечують якісну освіту. Проблемою забезпечення навчальних дисциплін професійного циклу підручниками нового типу є однією з найважливіших – у контексті впровадження сучасних педагогічних технологій у навчально-виробничий процес. Ці навчальні книги повинні виокремлюватися не лише новими принципами структури і відбору змісту, а й звертати увагу на психологічні особливості сприймання навчального матеріалу учнями. А найголовніше – якість підручників і посібників. Якщо ж дивитись на статистику то, майже третина підручників, що потрапляє на ринок навчальної літератури, низького рівня якості, оскільки містить різні види помилок, такі як, граматичні, орфографічні та інші. Ми знаємо, що є велика цікавість науковців щодо вивчення теорії підручника, проте розвиток нормативних вимог до вузівської навчальної літератури є малодослідженою темою. хороших праць, присвячених цій проблемі, досить мало. Під нормативними вимогами ми підкреслюємо психолого педагогічні, та інші вимоги, затверджені в нормативних документах, які є обов'язковими для виконання. Та й загалом у науковців є ціла низка різноманітних вимог до структури, змісту, зовнішнього вигляду підручників тощо. Їх номенклатура залежить від безпосередньо типу навчального закладу, рівня освіти, педагогічної системи, та особливостей навчального предмета. Певна частина з яких зазначена в нормативних документах і є обов'язковою для виконання. Проте нам слід не забувати про зміни, що відбуваються в системі освіти,

наприклад впровадження електронних посібників, та інші чинники. Сьогодні намагаються додавати до підручника як до основного засобу навчання нові, більш необхідніші вимоги. Саме через це знання нормативних вимог, їх становлення та розвитку є необхідним чинником формування професійної культури педагога вищої школи. Ми можемо спостерігати за великою кількістю нормативних документів у Міністерстві освіти і науки, в яких присутні вимоги до навчальної літератури: інструкції про порядок планування, підготовки і проходження рукописів підручників, положення про конкурс на кращий підручник, положення про апробацію та порядок надання навчальній літературі грифів МОН, методичні рекомендації, накази та інші види нормативних документів. Як би ми не хотіли здобути якісну освіту, слід завжди пам'ятати, що ідеального підручника, як такого не існує і не може бути. Але це навпаки дає змогу все більше працювати над цим, та прагнути до ідеалу. Як відомо, підручник – основна навчальна книга, що містить основні відомості з тієї чи іншої теми, дисципліни. Сучасний підручник – набагато кращий. Крім основного набору знаків, понять, термінів, дат і т.п. він зобов'язаний мати в собі різноманітні додаткові матеріалів, які необхідні учню для кращого засвоєння матеріалу а також надавати рекомендації та усі можливі стратегії їх використання.

Будь-який підручник має складатися з двох основних компонентів – змістового, в ньому розміщується авторський текст і методичного – плану завдань, які потрібно пройти, та способу організації основного тексту, ілюстрацій в які входять такі ключові елементи, як рисунки, фото, діаграми, схеми тощо, різні типи документів, такі як архівні та інформаційні. Як додатковий, третій компонент можна виділити технічне оформлення – поліграфічне оформлення, способи виділення у тексті основних положень та термінів, довідковий матеріал, в якому повинні бути усі пояснювальні методи з тої чи іншої теми, тощо. За цими трьома правилами і їх співставленням можна дізнатися, хороший підручник чи ні. Змістовий компонент у багатьох підручниках не оформлений згідно державного стандарту, проте він є

визначальним у структурі підручника, хоча для багатьох спеціалістів таке твердження є досить спірним. З цього випливає висновок, що хорошим текстовим матеріалом є той, який при високому рівні науковості доступний для тих, хто буде користуватися підручником, також він є націленим на певну вікову категорію школярів. До того ж дуже важливо, щоб він був написаний відповідною мовою, та без помилок і був збалансованим, тобто подача основних фактів у ньому повинна бути цікавою і в ньому мають міститися доступні тлумачення основних понять. Під час процесу творчого розроблення підручників нового покоління використовується парадигма наукових принципів, форм і методів дослідницької діяльності, яка ґрунтується у: способі здобуття наукових знань, які відображають процеси та явища в динаміці розвитку підручника; передбачення конкретного шляху, на якому можна досягнути певної науково-дослідницької мети; забезпечення всебічного отримання необхідної інформації щодо процесів чи явищ, які вивчаються у школі; потрібно також вводити нову інформацію до фонду теорії науки; забезпечення пояснення, збагачення, системи термінів і понять у науці; потрібно створити систему наукової інформації, яка формується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичного інструменту наукового пізнання; потрібно розробити систему для закріплення та засвоєння нового матеріалу і перевірки знань. Під час розроблення необхідної моделі підготовки підручників нового покоління використовують такі методи наукового дослідження, як: - метод критичного аналізу наукової літератури, який необхідний учням, щоб краще навчитися аналізувати ту чи іншу інформацію, та за потреби використовувати власний досвід у таких ситуаціях; - метод спостереження і анкетування; - контент-аналіз статистичних даних та соціологічних досліджень; - порівняльно-історичний метод тощо. Також навчальний текст повинен відповідати таким критеріям: логічність викладу інформації, та оперативність викладу інформації, для того, аби учні розуміли про що написано в книзі і могли легко знайти необхідну їм інформацію. Щоб інформація сприймалась адекватно, потрібно дотримуватися принципу

однозначності. Це можна пояснити тим, що під час викладу матеріалу, кожен мовленнєвий вираз має відповідати конкретному об'єкту. Коли ж використовуються схожі за звучанням терміни, це виглядає некоректно по відношенні до учня. Неоднозначність змістових значень слів ускладнює розуміння й усвідомлення учнями навчальних текстів, унеможливорює знання і уявлення. Щоб допомогти учням краще зрозуміти і усвідомити складні терміни, після викладу матеріалу розділу необхідно розмістити рубрику «Зверніть увагу», в якій даються відповідні пояснення. В багатьох підручниках, автори просять дітей звернути увагу на той матеріал, який вони вже вивчали раніше. Ми не можемо стверджувати, що учень буде пам'ятати теми, які він вивчав у попередніх класах, тому радимо вставляти спеціальні нагадування типу: «Нагадаємо, що». Окрім цього, широко використовуються посилання, що допомагають швидко знайти засвоєний раніше матеріал. Але якщо жодних посилань немає, то для цього є призначені різні покажчики, розміщені у кінці навчальної книги. Для реалізації принципу «швидкість і міцність сприйняття школярами навчальної інформації» в посібнику використовуються графіки, таблиці, діаграми, схеми, які підсилюють інтенсивність сприйняття навчального матеріалу. Якщо ж зробити висновок із наведеного вище, зазначимо, що виклад текстового матеріалу повинен бути відповідним до таких вимог: 1. Науковість. Визначає необхідну глибину, коректність і наукову вірогідність викладеного навчального матеріалу, врахування останніх наукових досягнень. Для того, щоб краще засвоювати навчальний матеріал, потрібно опиратися на принципи наукового пізнання: експеримент, порівняння, спостереження, абстрагування, узагальнення, конкретизація, аналогія, індукція і дедукція, аналіз і синтез, метод моделювання, у тому числі й математичного, а також метод системного аналізу. 2. Доступність. Визначається необхідністю вияснення ступеня важкості засвоєння навчального матеріалу. Адже інколи трапляються випадки складного викладу навчального матеріалу, що в свою чергу може ввести учня у неправильне розуміння тієї чи іншої теми. 3. Проблемність. Під

нею ми розуміємо саму суть навчально – пізнавального матеріалу. Коли учень зіштовхується з проблемною ситуацією, його розумова активність зростає. 4. Наочність. Обумовлюється чуттєвим сприйняттям учнями того чи іншого об'єкту на конкретному прикладі. Якщо ж розглядати наочність у електронних ресурсах, то там ми зможемо побачити все за допомогою мультимедійних ресурсів, наприклад відео, аудіо. 5. Системність. Розглядається як послідовне засвоєння інформації учнями. Необхідно, щоб знання, вміння і навички розподілялися у логічному порядку, і могли знадобитися у житті. Для цього необхідно: систематично та структуровано подавати навчальний матеріал; враховувати як недоліки, так і перспективи набутих знань, умінь і навичок при організації та поданні навчального матеріалу; враховувати зв'язки досліджуваного матеріалу; чітко продумувати послідовність подачі навчального матеріалу і спостерігати за його впливом при засвоєнні; будувати процес здобуття знань у послідовному порядку, обумовлений логікою навчання. Методичний компонент Підручник і навчальний посібник повинні бути книгами для всебічного використання і спрямовуватись на діалог зі школярем(у сучасній методиці це отримало назву інтерактивності). Навчальна книга має передбачати різні форми діяльності, допомагати формуванню і розвитку розумових і творчих здібностей. Так сьогодні рухається наше «підручникотворення».

1.3 Типологія підручників

Підготовка навчальних видань — є особливою галуззю редакційно-видавничої діяльності. Справа у тому, що коли ми створюємо навчальну літературу, слід не забувати, що вона відрізняється від інших типів видань тим, що роботу над виданням повинні провести автор та редактор, аби відповідно оформити видання. При зміні слід дотримуватися двох основних положень. 1. Навчальне видання — один з головних засобів навчання і є ключовим елементом навчального процесу. 2. У навчальному виданні окреслюють певні положення окремої сфери діяльності. Ці два фактори наголошують про ряд вимог до видань. Так, перше положення передбачає,

що основний текст підручника повинен нести в собі певний вплив на учня. Друге положення говорить про те, що обираючи інформацію, яка буде міститися у підручнику, її перед цим ретельно перевіряють та вписують. Основним завданням для педагога є формування в учня виховних цінностей та принципів, в процесі формування особистості. Інформаційна культура, яка буде представлена у виданні повинна формувати професійні навички в дитини. У окремий комплекс навчальні видання також виділяються за цільовим призначенням і за характером інформації, яких також є декілька видів. ДСТУ 3017—95 «Видання. Основні види. Терміни і визначення» трактує навчальне видання як «видання, що містить систематизовані відомості наукового чи прикладного характеру, викладені у формі, зручній для вивчення і викладання, і розраховані на учнів різної вікової категорії». Саме підпорядковуючись завданням навчання і освіти, необхідно при підготовці навчальних видань зважати на досягнення педагогіки, враховувати основні принципи навчального процесу. Якщо ж брати до уваги змістовий аспект підручника, то він визначається державними освітніми стандартами, в яких є вимоги до знань і умінь випускників шкіл, коледжів, різних професійних училищ, гімназій, вищих навчальних закладів, а також необхідний мінімум потрібної інформації і структуру цих знань і умінь. Навчальні видання формують у особистості певну інформаційну культуру, систему етичних норм і естетичних принципів особистості. Під інформаційною культурою особи розуміють ті знання, які здобув учень, і його змogu застосувати вивчений курс чи певну тему на практичній діяльності. Предметне розгалуження навчальних видань містить в собі знання, які спеціально відбиралися, та відображає ту сферу діяльності, яка вносила в себе вміст навчальної дисципліни, а також способи їх здобуття і використання. А також у підручнику повинна міститися та інформація, яка має виховувати в учневі логічне мислення та чітке формулювання думок. Наприклад, у навчальному виданні, в якому описуються принципи роботи двигуна внутрішнього згорання, може бути розміщена інформація про

проблему підвищення екології у навколишньому середовищі. Ця інформація дозволить учневі, не лише вивчати дану дисципліну, а й зможе надати змогу критично осмислити дану ситуацію, після чого він буде знати, як вирішувати проблеми цього характеру (окрім конкретного знання про власне процес). для того щоб краще освоїти предмет, видання оформлюється стосовно зовнішнього вигляду, читацької адреси і цільового призначення. Підкреслимо, що структура і зміст предмету навчальних видань мають відповідний характер. Сюди автор включає не лише знання, але і методи їх набуття. Вміст предметної області навчальних видань описується на основі вмісту діяльності і з урахуванням педагогічної спрямованості інформації. Але важкість, своєрідність предметної області навчальних видань стосуються ще однієї обставини. Справа у тому, що вона виконує різноманітні функції, які притаманні для навчальної літератури. І це також визначає її склад. Весь основний та додатковий текст кожного навчального видання уможлиблює ті функції, які повинна виконувати система освіти і професійного навчання в загальному. Система сьогоденної освіти та навчальної діяльності викладає такі основні функції (інформаційну, пізнавальну, виховну) і список інших. Читацька аудиторія — важлива характерна риса навчальної літератури, вона визначає, як саме слід подавати необхідну інформацію, опираючись на певне коло читачів. Вони можуть бути представлені різними групами учнів і вчителів. З об'єктивного боку учні, це практично все населення. Та і країна зацікавлена тим, щоб люди були залучені до навчального процесу, це робиться для того, аби інформаційна культура в цілому мала найбільш високі показники в суспільстві. Відповідно до рівня навчання виділяють такі види освіти: дошкільну, шкільну загальну освіту; середню і вищу.

Виокремлюють чотири основні групи видань, в яких враховується їхнє цільове призначення і характер інформації. Навчальні плани і навчальні програми (зразкові, робітники) складають групу програмно-методичних видань. Методичні вказівки, та рекомендації враховують в собі групу навчально-методичних видань. Підручники, навчальні посібники, конспекти і

тексти лекцій відносяться до групи навчальних видань. Практикуми, збірники, збірки завдань і вправ, хрестоматії, книги для читання відносять у групу допоміжних видань більш детально звернімо увагу на характеристику цих видань, істотних з точки зору їх редагування. Програмно-методичні видання визначають методичний аспект підручника, його об'єм, структуру, вміст. До програмно-методичних видань відносяться навчальні плани і навчальні програми. Ця група видань більше спрямована на вчителів та методистів, аби ті могли скласти відповідний навчальний план. Навчальний план — документ, що регламентує навчальний процес. У ній визначають в якій формі та виді буде проходити навчання, порядок, час написання лабораторних, самостійних, та інших видів завдань, домашніх завдань, самостійних робіт, а також час випробувальних іспитів для учнів. Навчальні програми (типові, тимчасові, робочі) — видання, визначальний вміст і обсяг знань, також там окреслюються завдання з якими повинен впоратися учень за певний період часу. У програмах відображається зв'язок між предметами, показані види навчальних занять, є чітко сформульований вигляд літературних джерел, з допомогою яких складався даний предмет. Програмно-методичні матеріали керують відповідною системою навчальної літератури. Навчально-методичні видання — це так звані вказівки, та керівництво школи, яке має плани проходження дисциплін, вивчення курсу, виконання контрольних робіт, в цій групі ми можемо виокремити такі основні положення, як правильне виконання усіх видів робіт, оформлення документу у належний вигляд, правильне створення та оформлення проекту, усі ці компоненти повинні міститися у навчально-методичних виданнях, після чого проблем із виконанням тої чи іншої роботи не має виникати. Вони допомагають краще організовувати роботу учнів і вчителів під час вивчення дисципліни. Навчальні видання — підручник, навчальний посібник, курс лекцій, конспект лекцій.

Підручник – основне навчальне видання з конкретної дисципліни. В якому містяться основні завдання предмету. Включає в себе різноманітні дані

та відомості з різних сфер діяльності, розкриває загальні принципи отримання знань в тій або іншій області, включає в себе характеристику найважливіших процесів і явищ, необхідних складових «школу» даної дисципліни. Матеріал побудований таким чином, щоб учень міг самостійно освоїти матеріал. Виклад повинен відбуватися по черзі, системно, логічно структурований, причому процеси і явища, які відбуваються, мають бути характерно виділені, він має орієнтуватися на конкретну вікову категорію школярів. Підручник створюють базуючись на специфіці рівня знань і можливості сприйняття інформації учнями. Конкретний підручник повинен давати чітке розуміння предмету, який вивчається учнями. Такі складові, як об'єм та структура визначаються навчальною програмою, яку підручник охоплює цілком. Вміст підручника відображає картину основних понять та того, про що саме буде йтися у підручнику. Крім цього, підручник включає характеристику методів здобуття і використання знань в певної області, а також методологічні підстави, що безпосередньо окреслюють наведений матеріал у підручнику, він повинен відповідати конкретному розділу, виду чи сфері діяльності, параграфу. Теоретичні і технічні недоліки розглядаються у зв'язку, характеристики знань і їх використання та мають писатися послідовно, у взаємодії. За змістом розрізняють загальні і спеціальні підручники. Загальні підручники містять базові знання гуманітарного, прикладного чи іншого характеру, таким чином форму. Чи інформаційну культуру учня. Спеціальні підручники містять в собі знання професійного, прикладного характеру, зосереджених на певній темі чи спрямовані для конкретного русла у навчальній діяльності. Вузівський підручник за характером інформації схожий до наукової монографії, оскільки логічний аспект навчального предмету відповідає, як правило, логіці науки, методика викладу і систематизація термінів відповідають принципам науки. В той же час підручник та монографія відрізняються за відбором інформації: у нього включається не оригінальний, а вже написаний матеріал.

Інформаційно-пошуковий текст. Це такий компонент книги в якому йдеться про пошукові елементи видання. Додатки, покажчики, примітки, список використаних джерел. З їхньою допомогою учневі буде зручніше і комфортніше знаходити необхідну інформацію. Ці структурні підрозділи видання створюються, як правило, після того, коли воно вже пройшло останню верстку, адже після цього усі необхідні компоненти будуть розміщати на певних сторінках. Після чого видання можуть друкувати та розповсюджувати. Незалежно від того, хто буде виконувати цю не просту, але важливу роботу, автор чи редактор — за достовірність покажчиків несе відповідальність головний редактор видання. Якщо будуть виправлення в тексті підручника після того, як завершиться формування покажчиків (скорочення, додавання, виправлення, що призведе до перекидання сторінок з однієї на іншу) їхня правдивість завжди насторожує, адже багато хто вважає, що інформація є не правдивою. Про це редактор постійно має пам'ятати на останніх стадіях доведення оригіналу до потрібного стану. Забезпечити належний рівень тексту, Працюючи над ним, редактор має пам'ятати про основні завдання конкретного навчального видання: по-перше, дати учневі певну систему знань; по-друге, допомогти йому легко засвоїти наведений матеріал; по-третє, постаратися започаткувати в учня творчий потенціал; по-четверте, сприяти формуванню вподобань школяра.

Він шукає нові ознаки, факти, тобто таке повторення – не відтворення відомого, не тренування пам'яті, а розвиток знань, мислення.

У першому розділі ми розглядали безпосередньо сам підручник, його види, основні характерні ознаки, принципи роботи, усі ці ключові елементи я виклав у 3 підрозділах, де намагався чітко пояснити основні функції, засади, вміння користуватись підручником, як основним носієм навчального процесу, говорив про ключові моменти та особливості, за якими групами характеризуються видання, вивчав їхню структуру, змістову частину, робив акцент на підручнику, як на основному видів професійної діяльності в

школі, розробляв потрібні схематичні принципи, звертав увагу на головному носієві знань для учнів. Що на мою думку мені і вдалося зробити.

Розділ 2 Робота редактора над апаратом організації засвоєння знань

2.1 Роль та місце апарату організації засвоєння знань в структурі навчального видання

Усі ключові елементи та системи сучасних підручників зроблені з такою метою, щоб досягти кінцевого результату навчання — повне засвоєння навчального матеріалу, здобуття вмінь та навичок, застосовувати отримані знання для виконання практичних завдань у певних галузях науки, мистецтва тощо. У сучасному виданні недостатньо тільки представити навчальну інформацію, також його необхідно наповнити елементами, функції яких спрямовані на організацію засвоєння навчального матеріалу.

Правильне розуміння фактів, їхніх зв'язків та узагальнень. Рекомендовано застосовувати таку послідовність: подання фактичного матеріалу; розкриття причинно наслідкових, часових, хронологічних та інших зв'язків; узагальнення й систематизація отриманих знань. Ця послідовність є відповідною логіці засвоєння знань, тому вона стверджена й психологічно. Спочатку у виданні подано легші запитання, які наче заохочують студентів, для того, аби вони активніше працювали на занятті. Такі питання слід використовувати так, щоб зберігалася певна пропорція щодо розуміння: слів, речень, словосполучень, уривків тексту, а також тексту в цілому. Питання буде складнішим, чим більший уривок тексту слід зрозуміти й узагальнити, щоб відповісти на нього. При цьому хотілося б, щоб на питання складно було відповісти певною цитатою з тексту. Необхідно складати питання в певній послідовності. Навчальні тексти не лише узагальнюють набуті студентами знання, але й допомагають розвивати мислення студентів. Виконання крайньої функції перевіряють завдяки творчим питанням: що є головним, порівняння, узагальнення, доведення, конкретизація тощо. З огляду на особливість питання, варто вивчати також зміст тексту підручника, оскільки конкретне питання є репродуктивним, якщо таке наявне в тексті. Мають бути власні питання. Якщо відповідь на

одне питання можна знайти в іншому, то студент не буде читати текст підручника, навчального посібника тощо.

Формулюйте точні, зрозумілі й короткі питання. Це допомагає забезпечити їхнє розуміння. У них не має бути невідомих слів, складного конструювання, зайвих деталей, але водночас вони повинні бути однозначними. Питання краще висловлювати в стверджувальній формі, тому що вона легша для сприйняття ніж заперечна, учні повинні старатися уникати в питаннях словосполучення з тексту, що буде вказувати, яким реченням можна відповісти без максимального розуміння навчального тексту. Учням необхідно уникати в питаннях узагальнюючих («усі», «завжди», «ніхто» тощо), а також невизначених слів («зазвичай», «іноді» тощо). Твердження з узагальнюючими словами здебільшого є неправильними, а з невизначеними — правильними. Тому на питання з такими словами легко дати відповідь. Школярі повинні писати до питань можливі відповіді. Також є деякий недолік наприклад, що вони унеможливають відстеження й оцінку, а також хід думок того, хто відповідає, і правильну відповідь можна легко вгадати. Проте чітко сформульовані питання дозволяють перевіряти знання студентів, ставлять їх перед такою собі проблемою вибору, змушують активізувати розумову діяльність, заощаджують час при оцінюванні відповідей. Для учнів важливо розробляти питання, на які можна відповісти лаконічно. Чим менша відповідь, тим легше її оцінити а також буде об'єктивніша оцінка. Питання для самоконтролю знань допомагають студентові швидко оцінити свій рівень знань із певної теми й дізнатись рівень підготовленості для вивчення наступної теми. Для того, аби скласти питання можна скористатися таблицями, які мають бути присутніми у виданні. Суттєво змінюється структура навчального матеріалу, якщо питання і завдання помістити на початку модуля, розділу, теми тощо. Це допоможе конкретно визначити програму діяльності, яка передуює роботі, створювати проблемні ситуації,

встановити міжпредметні зв'язки тощо. Якщо питання-завдання розміщені в середині розділу, то вони спрямовані на вирішення навчального завдання.

У підручники слід вносити певні відомості з науки, історії спостереження, експерименти. У підручнику з історії повинна міститися бодай якась інформація про археологічні розкопки, та уривки з історичних документів. важливо також вносити портрети діячів науки, культури, мистецтва.

Ілюстрації до підручника повинні містити в собі важливу наукову інформацію, бути доцільними для підручника за змістом, композицією, розмірами та якістю, відповідати рівню навчальної підготовки та віковим особливостям учнів, їх потрібно використовувати також як самостійні джерела інформації, доповнення текстового матеріалу. Ілюстрації спрощують розуміння невідомих слів, що позначають певні предмети чи явища. Ілюстраціями можуть бути сюжетні, наочні і науково-прикладні, та іншого плану малюнки, креслення, карти, схеми, діаграми, таблиці, фотоілюстрації. Робота з ними має бути організована на основі завдань репродуктивного, проблемного і творчого характеру.

Шрифт і якість друку узгоджуються із загальновизнаними ергономічними вимогами шкільної програми. Основний і додатковий текст виділяються шрифтами різної гарнітури та розмірів згідно встановленим нормам. За допомогою таких умов визначають довжину рядка, відстань між рядками, щільність літер, розміри полів, пробіли тощо. Забарвлення має відповідати кольоровій гамі, бути рівномірним, шрифт чітким, щоб краще сприймався на білому, сірому і кольоровому фонах чи на окремих ділянках різнокольорових ілюстрацій. Формат підручника повинен бути зручним у використанні та перенесенні у портфелі чи рюкзаки, палітурка – повинна бути міцною для збереження зовнішнього вигляду. Варто звернути увагу на найголовніші ергономічні вимоги до засобів навчання. Інформація, яка подається за їх допомогою, повинна бути перевіреною та точною і відповідати сучасному стану науки, яку вивчають учні. При цьому зміст,

обсяг і глибина всієї інформації мають відповідати змісту програми і підручника.

Шкільний підручник – найважливіший аспект навчально-методичного комплексу. Він є одним з найефективніших засобів покращення якості освіти. Відтак, можна говорити про нову концепцію підготовки вчителя до роботи з підручником, яка має у собі три складових: когнітивну, яка передбачає базову підготовку майбутнього вчителя, який повинен бути обізнаний із сучасними методологічними підходами, володіти певними знаннями про теоретичні засади професійної діяльності; практичну – завдяки якій майбутні вчителі набувають практичних умінь, навичок, досвіду творчої діяльності, починають володіти інноваційними методами та педагогічними технологіями; аксіологічну – вона призначена для того, щоб надавати підготовку для вчителя як окремої особистості, на формування його ціннісних орієнтацій, рефлексії, що базується на суб'єктивних взаємовідносинах. Зазначений процес, який визначає певні стратегічні теоретико-методологічні побудови шкільних підручників, відбиває у собі світові тенденції розвитку сучасної освіти. Це, в першу чергу, спеціалізація, яка спрямована на формування навичок самостійного пошуку перспективних напрямів діяльності, методів, досліджень і відповідних винаходів; відхід від тлумачення здібностей і віднесення на цій основі багатьох дітей в категорії "нездібних"; потрібно переробити таким чином, щоб, засвоєння знань мало виключно творчий характер і заклало основу для наукової діяльності; посилення диференціації та індивідуалізації освітнього процесу; здійснити активний пошук нової методичної системи; а також упровадження принципів безперервної освіти. Все це яскраво трансформує зміст вищої педагогічної освіти, та дає змогу дійти висновку, що оновлення системи вищої освіти в Україні за умов сучасних глобалізаційних процесів спрямовується на розвиток фундаментальної науки, українських і світових культурних цінностей, орієнтації на ідеали демократії і гуманізму, які необхідні для існування та розвитку громадянського суспільства. Відтак, освітня діяльність

має бути побудована на таких основних постулатах, що певною мірою визначають теоретико-методологічні засади сучасного підручника: підготовка студентів повинна бути максимально сприятливою і формуючою в них уміння оперативного орієнтування та активного розуміння в основних функціях шкільного підручника, усі надбані знання та вміння слід застосовувати майбутнім вчителем головні аспекти підручника пов'язані із володінням ним системою різноманітних принципів наукового плану, таких, як: доступність, цілеспрямованість, систематичність й послідовність, всебічність, тому що саме структура змісту навчального матеріалу шкільного та іншого виду підручника дотримуються певних основ логіки, спрямування метод побудова змісту навчального матеріалу підручників, який передбачає в собі його розміщення і відповідність до сучасної логічної структури конкретної науки; психологічної спрямованості – принцип структури змісту навчального підручника, який несе в собі виклад матеріалу з врахуванням пізнавальних можливостей учнів; принцип формування змісту навчального матеріалу підручників, що передбачає його виклад у такій послідовності, в якій він формується спершу. Підручник повинен виконувати такі функції управління творчою діяльністю школярів, містити рекомендації для самостійного опрацювання та роботи з підручником, має сприяти розвитку активності школярів та формування в них таких потрібних умінь самостійно застосовувати набуті знання на практичній діяльності. На це мають бути виділені окремі завдання для самоконтролю над текстом та ілюстраціями навчального видання. Під час навчання, слід не забувати про те, що для розвитку пізнавальних і творчих здібностей учнів у підручнику повинні бути завдання і вправи, що допоможуть швидше отримати загальні теоретичні та практичні навички розумової й фізичної праці. Особливо звертаємо увагу на те, щоб вправи поступово йшли від менш простих, до складніших також слід вказувати рівень їх складності При роботі з шкільними підручниками вчитель ще в час підготовки до професійної діяльності повинен добре розмовляти у навчальному процесі, особливо вміти

подати інформацію при вивченні окремих розділів або в цілому предметів застосовувати комп'ютерну техніку, застосування різних електронних носіїв.

Видання повинно містити в собі апарат орієнтування, який безпосередньо охоплює вправи, завдання і запитання для засвоєння знань і виконання зворотного зв'язку, інструкції та довідкові матеріали (пам'ятки, коментарі, вказівки додаткове самостійне опрацювання матеріалу та інші практичні завдання, спостереження і дослідження; приклади розв'язання задач), таблиці, підписи, пояснення до ілюстрацій. завдання мають бути різними: контрольні запитання за темами; завдання для перевірки цього навчального матеріалу; завдання які носять в собі творчий характер та застосування нових завдань, спостереження, виконання практичних і лабораторних робіт; завдання різного рівня складності; вивчення та посилення на раніше вивченого матеріалу, а також на матеріали інших навчальних предметів.

У підручники слід вносити певні відомості Підручник з історії має володіти інформацією про давні воєнні події, історичних діячів, описи місцевості, війни, матеріали з історичних архівів теж є доволі важливими, підручники з інших предметів також повинні мати в собі відповідні матеріали

Ілюстрації до підручника повинні бути чіткими та вносити корисну інформацію про того чи іншого історичного персонажа, чи конкретне місце відповідати змісту підручника в першу чергу композицією, розмірами та якістю, відповідати віковим можливостям та бути зрозумілими для учнів, їх варто використовувати також як способи самостійного пошуку потрібної інформації, доповнення до текстового матеріалу підручника. Ілюстрації допомагають краще розібратися в незрозумілій термінології, що описують певні предмети або явища. Ілюстраціями можуть бути різноманітні схеми, карти, малюнки, діаграми, креслення, формули тощо. Робота з ними має бути розпочата на основі завдань, які стосуються прикладного, творчого характеру.

Якість друку повинна відповідати певним законам та правилам шкільної освіти. Основний і додатковий тексти виділяють шрифтами різного накреслення, жирний, напівжирний, кегельний та інші, відповідно і розміри кегля повинні бути різними в залежності від книги, в якій надруковані та від віку учня, якому пропонується книга, це також досить важливо та необхідно.

Отже, новий шкільний підручник з історії повинен виконати такі функції у процесі навчання, що й допомагає визначити відповідні вимоги до нього. Так, творча функція може бути представлена лише у випадку внесення до структури підручника завдань різного типу, наприклад, проблемних, в яких учень повинен виявити проблему та вирішити її, аналітичних складається з аналізу фактів та інших чинників, основного та допоміжного текстів, різноманітних запитань тощо. Виходячи з правил особистого орієнтування та підходу, підручник має надавати такі умови у процесі навчального процесу, за яких учень може особисто орієнтуватися в змісті предмету, розуміючи його зі своєї точки зору, переробляти на свій манер й робити його унікальним у процесі застосування. Найбільш правильне й об'єктивне визначення місця, ролі й значення підручників у процесі навчання, а також поставлених вимог, зумовлених ними, робиться завдяки реалізації культурологічного підходу, в середині якого окреслюють проблему освіта розглядається науковцями як модель соціального досвіду, що має процесуальний та змістовний аспекти. Таким чином підручник є досить відповідним до сучасного освітнього процесу, вивчаючи його поняття, доцільно досліджувати його структуру останньої, що включає в себе також педагогічну основу, освітні плани й завдання, наукові технології, способи навчання, систему аналітики, контролю, оцінки та можливих результатів. Науковці характеризують сучасний підручник як комплекс інформаційної моделі розвитку освіти, що буде реалізовуватись у межах певної системи та включати відповідні умови для здійснення навчального плану. Звертаючи увагу на викладені погляди, можемо собі уявити, що підручник нового покоління з історії має бути зразковим, керуватися до дії та

бути самою дією, тобто моделлю й реальністю одночасно. Під моделлю ми маємо на увазі те, що підручник повинен втілювати усі необхідні функції навчання.

2.2 Складові апарату організації засвоєння знань

Загальне розуміння фактів та їхніх взаємозв'язків. Потрібно викладати у такій послідовності: а) відтворюючи фактичний матеріал підручника; б) розкривати причинно-наслідкові, часові та інші види зв'язку; в) слід узагальнювати та в правильній послідовності викладати набуті знання. Дотримуючись цієї послідовності, ми логічно розставляємо знання, таким чином вона є вивченою і в психологічному плані. Потрібно на початку давати учням простіші завдання, аби вони із заохоченням працювали далі. 2. Розуміння на всіх рівнях. Такі питання потрібно складати так, щоб було розуміння та вірна структуризація в тексті. Питання будуть значно складнішими, якщо учням слід працювати з великим уривком тексту, в такому випадку потрібно належним чином зрозуміти й узагальнити, щоб дати правильну відповідь на нього. В той же час такі питання слід складати так, щоб учню було складно відповісти на нього прямою цитатою з тексту 3. Необхідно складати цікаві та в деякій мірі творчі питання. Навчальний текст не тільки узагальнює знання, а й розвиває критичне мислення в учнів. Для того, аби дізнатися чи навчився учень критично мислити, використовують творчі запитання: на виявлення головної проблеми, порівняння кількох факторів, узагальнення певного об'єкта, доведення будь-якого факту чи явища, конкретизацію основних моментів, тощо. Щоб визначити особливість конкретного питання, слід глобальніше вивчити текст підручника, оскільки питання для узагальнення є репродуктивним, якщо таке присутнє в тексті. 4. Мають бути питання незалежні одне від одного. Коли відповідь на питання можна дати за допомогою іншого питання, то учень відмовиться читати текст підручника, навчального посібника тощо. 5. Не потрібно вписувати питання, якщо на них немає відповіді в тексті підручника, навчального посібника тощо. Оформлення питання повинно відбуватися таким чином 1. питання слід

формулювати точно, чітко, лаконічно. Це допоможе учню краще його зрозуміти. У них не має бути незнайомих слів, складних конструкцій речення, нічого зайвого, але водночас вони мають бути однозначними. Питання краще розробляти в стверджувальній а не в заперечній формі, тому що вона краще сприймається, ніж заперечна. 2. В жодному разі не повторюйте в питаннях словосполучень, які є в тексті, тому що це вказуватиме на те, як можна відповісти на питання навіть якщо ви не читали тексту. 3. Намагайтесь уникати в питаннях узагальнюючих слів, а також невизначених слів. Твердження, які наведені в тексті з узагальнюючими словами переважно неправильні, а з невизначеними словами — правильні. Тому на такі питання учневі легше відповісти. 4. Пишіть до питань можливі варіанти відповіді. Таким чином ми не зможемо дізнатися як думає учень, і в нього є можливість вгадати правильну відповідь. Але чітко сформульовані питання допоможуть вгадати хід думок учня, ставлять їх перед проблемним вибором, з їхньою допомогою активізується розумова діяльність учня. 5. Створюйте питання, на які можна відповісти лаконічно. Чим коротша відповідь, тим легше її оцінити й тим об'єктивніша оцінка. Контрольні запитання для самоконтролю знань допомагають учневі дізнатися про свою обізнаність з певної теми, чи сфери діяльності й дізнатися рівень підготовленості до уроку. До того, як вони будуть ознайомлюватися з іншою темою. Коли ж автор пише навчальну книгу, йому потрібно заохочувати учня до пізнавальної роботи, самостійну творчу працю та вміння вирішувати непрості завдання. У процесі виконання контрольних завдань. Потрібно використовувати аудіальну техніку, відео-уроки, також не потрібно забувати про наявність у книзі нормативної та додаткової літератури.

Суттєво змінюється структура навчального матеріалу, якщо питання пишуть на початку параграфа, розділу, підрозділу, тощо. Це допоможе узагальнити програму діяльності, яка передує роботі, під час створення проблемної ситуації, встановити зв'язки між предметами. Якщо ж запитання розміщують в середині розділу, то вони, надають правильний хід вирішення

навчального завдання, допомагають учневі покращити здобуті знання та набуті вміння. Проте у книгах для вищої школи такі завдання можна зустріти нечасто. Питання-завдання завжди потрібно писати в конкретній послідовності.

Найпростішою для сприйняття формою знань є факти. Для учнів молодших класів, вони мають особливе значення у структурі апарату організації засвоєння знань. Тому автори підручників повинні звертати увагу на насиченість змістової частини підручника фактичним матеріалом. Але велика кількість фактів у підручнику, не є основною ціллю; потрібно, щоб учні отримуючи велику кількість фактів, могли її правильно систематизувати, та могли виводити правильні висновки, вивести відповідні висновки. Спираючись на власний досвід можу сказати, що граматичні помилки слід запам'ятовувати, і чим більше різних фактів говорить нам про правильне написання того чи іншого правила, тим краще і повільніше потрібно його запам'ятовувати. Під час навчання в учнів формується певне уявлення про предмети та явища навколишнього середовища. Першочергове місце серед цього виду знань на етапі початкового навчання займають поняття – складні узагальнюючі терміни, які повідомляють учню про окремий об'єкт, або групу об'єктів. Під змістом можна зрозуміти наявність істотних ознак, які описують дане поняття (саме тому ми можемо поділити питання на прості й складні, чіткі та не визначені). Конкретні поняття, це такі поняття, в яких автор описує предмети чи явища, в їхніх загальноприйнятих властивостях. Взаємозв'язках, абстрактні показують учням об'єкт, який відокремлений від свого основного призначення. Об'єм певного поняття визначають кількістю об'єктів, які воно охоплює. Також поняття за об'ємом можуть бути: одиничні, загальні, категорії. Одиничні поняття, це такий різновид, який відображає істотні властивості лише одного з об'єктів. Відповідність серед понять окреслюють різноманітними взаємозв'язками між предметами та явищами діяльності навколишнього середовища, які вони відображають. У конкретному аспекті

виділяють родові й видові поняття. Родовими вважають такі, що відображають певний клас об'єктів. В той же час коли предмети виділяють сутність об'єкта, називаються видовими. Знання про способи пізнавальної та практичної діяльності є базою для розвитку умінь та навичок і подані в підручниках у вигляді правил, вказівок тощо. Новітній підручник, як і будь-яке видання такого роду, є безпосереднім носієм вкладеного в підручник змісту і повинно в повній мірі показувати основне завдання курсу, вміти вносити найнеобхідніші моменти з вивчення конкретної дисципліни. Заради прикладу візьмемо до уваги видання «Я досліджую світ» в ньому об'єднано декілька напрямків діяльності, що дасть учню певний соціальний досвід під час виконання певних завдань. Зважаючи на це у підручнику може бути не лише матеріал, який потрібен для вивчення предмету, а й відповідні для самостійного виконання різноманітні завдання, котрі великою мірою знадобляться учню для втілення їх на власному досвіді. Базові функції новітнього підручника мають відбуватися з допомогою комплексних методів, з врахуванням цілей освітньої галузі, пов'язаних і проникних властивостей кожної з цих функцій. Зміст підручника має містити такі основні компоненти, способи пізнавальної та практичної діяльності, для пізнання учнями нових горизонтів після чого перед ними відкривається широкий спектр для їхнього використання (для прикладу: встановлення зв'язку між конкретними вчинками і ставленням людей; володіння правильне планування робочого часу; зосередженість та ін.); оцінні знання, знання про загальноприйняті норми ставлення до явищ суспільного життя. Цей різновид знань є першочерговим і застосовується у таких вимогах: учень вчиться розпізнавати вчинки за певними критеріями; аргументує їх переваги та недоліки. Ураховуючи світовий досвід, відбір змісту підручника для початкових класів слід здійснювати за певними критеріями: безпосереднього розуміння молодшими школярами навколишньої дійсності, для змоги застосування набутих знань у практичній діяльності. Не менш важливою умовою відповідних критеріїв, є її врахування в комплексному аспекті, оскільки

тільки під час поєднання ці критерії окреслюють відповідні передумови максимального відбору оновленого змісту навчального підручника. У процесі структуризації змісту тем нового підручника в системі різних завдань важливо передбачити:

Їхнє головне функціональне призначення має бути направлене на формування грамотності учнів, має розвивати учня в комунікативному плані, займатися вихованням духовно мовленнєвої особистості. Наведемо приклад: Підручник з української мови, візьмемо для аналізу саме буквар для закладів загальної середньої освіти усіх типів пропонують написати у двох частинах, відповідно кожна з яких буде вивчатися у різних семестрах. Згідно до Загальноєвропейських рекомендацій освіти для закладів навчання з викладом основного тексту мовою національних меншин такий підручник повинен бути структурований до певних принципів. Важливим є внесення до змісту підручника словників, в яких є щонайменше дві мови, такі словники повинні бути на кожному уроку, в яких розглядаються слова, словосполучення, що вивчається на уроках, це допоможе учню краще володіти мовою. Також слід не забувати про те, що підручник з Української мови повинен володіти аудіо супроводом. Потенціал соціально культурних елементів ц підручнику, повинен відображати в учня духовне зростання, його світоглядних вподобань, моральних, та етичних цінностей, громадянських переконань, учень повинне розуміти в якій країні він навчається, та цінувати рідне слово. Важливо подавати такий матеріал, який буде знайомити учня з побутом культурними цінностями, релігією орієнтувати на цілеспрямовану та організовану працю з суспільством. Зосереджуємо увагу авторів підручників на тому, що основною метою вивчення української мови у школі слід також проводити з допомогою написання у підручнику мови національних меншин – формуючи компетентного мовця. Тому систему завдань потрібно спрямувати на опанування української звукової системи, зверненням уваги до українського слова, слід збагатити учнів мовою, культурою, правильно розставляти граматичні конструкції, сприяти розвиткові навичок спілкування

з людьми. Для реалізації цих завдань рекомендовано учням молодшої школи вивчати усний курс української мови. Необхідно збагачувати у підручнику систему ігрового характеру, для більшої зацікавленості школярів. Відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовленнєвої освіти прикладами таких вправ можуть бути ігри з картинками, кросворди, різноманітні ребуси, тощо, котрі повинні доповнюватися аудіовізуальним супроводом. Мовленнєвому розвитку сприятимуть створення таких видів ситуацій, які пов'язуватимуться із мовою їх можна спостерігати на основі мультфільмів, коміксів тощо; влаштовувати дитячі виступи, де вони будуть певним персонажем з казки; мімічні ігри, спів, ігрові шоу тощо. Наскільки ми знаємо, підручники, які вивчають мовленнєвий курс, більше насичені яскравими ілюстраціями, пропонуємо додавати до них певні рекомендації, чи залишати коментарі, спрямовані вчителям та батькам, у якому будуть розкриватися особливості навчання української мови. Автори, які займаються написанням іноземних книг, варто пам'ятати про наповнення змістової складової книги: - наявністю яскравих ілюстрацій для прикладу ситуацій спілкування, структурні особливості та зміст підручників пишеться авторами з урахуванням особливостей учня тих, кому буде адресоване дане видання, досить важливим аспектом під час написання, є врахування вікового діапазону для учнів молодшої школи, туди варто вписувати такі елементи, щоб школяр мав здатність до наслідування, домінування, уявного чи реального мислення, підвищена емоційність, стійка увага, тяжіння до навчання, як до цікавої гри, схильність до швидкого запам'ятовування, здатність до розвитку фантазії, тощо. З компетентної точки зору, автор повинен вносити у книгу різноманітні види групових та самостійних робіт, щоб учень вчився працювати як в колективі, так і самотужки. рекомендовано розробити таку систему запитань і завдань, за допомогою якої б можна було без проблем підтримувати постійний діалог з учнями. Наприкінці кожного розділу, підрозділу, параграфу чи теми повинні міститися такі різновиди запитань та завдань, щоб вчитель зрозумів чи засвоїв учень вивчений

матеріал. Загальні, підсумкові питання за пройденою темою, орієнтований на достатній і високий рівень навчальних досягнень учнів.

2.3 Особливості апарату організації засвоєння знань у підручниках з історії

Для того, аби учні могли орієнтуватися у виборі ними подальшого курсу навчання у старшій школі, спеціально виконується до профільна підготовка учнів. Основною функцією задля її реалізації, є введення курсів за вибором, та за потреби детальніше вивчення окремого предмету. Зараз основним завданням є пошуки якісного підручника, за допомогою якого реалізуються норми державного стандарту до підготовки профільного предмету. Такий підручник повинен бути написаним з допомогою компетентного та діяльнісного підходу, зобов'язаний бути спрямований на досягнення освітньої мети — різнопланового розвитку особистості на підставах загальнолюдських та національних цінностей у суспільстві, науковій новизні й систематизації знань, їх важливості для соціального формування людини. У 2016 році проводився відбір проектів підручників для 8 класу, участь у якому взяли також працівники школи, закладів загальної середньої освіти. На оцінку експертів було представлено лише одне видання для класів з поглибленим вивченням історії — історія України авторів О. Гісема та О. Мартинюк, що свідчить про низький рівень кваліфікованості підручників з історії, тому іншим авторам безумовно потрібно брати до уваги видання цих авторів, та покращувати свої підручники, до стану відповідному системі освіти України. Безумовно, можна пояснити таку пасивність інших авторів та авторських колективів у розробці підручників історії для до профільного вивчення предмета тим, що в першу чергу, у видавництв відсутня комерційна цікавість до друку навчальних видань, які надійшли до них та повинні бути надруковані малим накладом. Цей підручник має бути розрахований, так само як і навчальна програма з історії для класів з поглибленим вивченням предмету, на конкретну кількість годин, а саме по 3 години на тиждень, а що стосується інших закладів освіти, то в них

визначений термін 52 години. Ми маємо розуміти, що для учнів це важка книга, в плані засвоєння інформації, бо в цих підручниках йде великий інформаційний натиск на школяра, а створення психологічних умов для кращого розуміння навчального матеріалу має стати головною особливістю навчальної книги для поглибленого вивчення предмета. Сучасний підручник має складатись з текстового, в який входить основний, додатковий та пояснювальний текст та поза текстового, в нього вміщують ілюстрації методичний та змістовий апарат орієнтування. Методичний апарат повинен бути оснащеним таблицями, схемами, пам'ятками культури, та додатковими завданнями для учнів. Існує таке твердження, що одним з ключових завдань, що виникають перед автором підручника, є грамотне структурування навчальної книги, яка б зробила його ефективнішим та якіснішим. Роблячи аналіз методичного апарату підручника, ми визначаємо спроможність його використання в організації різних видів пізнавальної діяльності та формуванні історичної компетентності учнів. Також будемо з'ясовувати систему пізнавальних завдань, які повинні бути запропоновані авторами підручників.

Складно уявити підручник з історії без такого важливого компоненту, як запитання та завдання, які вже тривалий час використовують автори сучасних підручників, роблячи це для того, аби учні могли більш якісніше готуватися до уроків, також автори вносять в них легкість сприйняття та розуміння конкретної теми. За характером запитання та завдання поділяють на два типи запитань, репродуктивні, які потребують від учнів безпосереднього відтворення набутих знань, без особливих змін, та мають на меті легкість запам'ятовування матеріалу. Та продуктивні, цей тип завдань дещо складніший від попереднього, бо в ньому учень повинен використовувати порівняльний аналіз, взаємозв'язки між предметами та явищами, оцінка подій. Випереджальні запитання й завдання передують темі та спрямовані на конкретизацію вже наявних в учнів знань і життєвих уявлень та мотивацію вивчення поданої теми. Актуалізація попередньо

набутих знань завжди полегшує сприйняття учнями нового матеріалу, навіть якщо вони пам'ятають лише деякі деталі. Автори підручника для поглибленого вивчення заохочують учнів пригадати матеріал, який вони раніше вивчали, даючи відповідь на запитання. Аналіз рубрики запевняє, що до неї вміщено багато запитань, велика частина з яких репродуктивного характеру. — завдання на порівняння, обґрунтування власної думки, оцінка історичних явищ і процесів. Якщо ж звертати увагу на те, що учні вивчають предмет поглиблено, авторам слід більше приділяти увагу репродуктивним питанням, обов'язково окреслювати головну пізнавальну проблему, яку учні розв'язуватимуть впродовж уроку. Важкість у навчанні формує в учнів високий рівень активності, і навчає їх бути самостійними в прийнятті складних рішень. Наявність сформованих пізнавальних проблем у підручнику допомогла би вчителю застосовувати частково-пошуковий метод, а під час лабораторних чи практичних занять — пошуковий та дослідницький методи. У методичному апараті підручника вписано рубрику «Опрацювавши цей параграф, ви зможете», що містить завдання до уроку, які викладені у лаконічній формі. Такий елемент методичного апарату узагальнює навчальні завдання, які повинен вирішити учень, він показує, яких результатів може досягти школяр, виконує роль такої собі мотивації. Ця рубрика аналізованого підручника містить перелік конкретних вимог для результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, які наперед визначено навчальною програмою з історії для класів з поглибленим вивченням предмета.

У другому розділі ми розглядали більш складніші аспекти підручника, поринали у глибші особливості видання. Також проводили характеристику апарату орієнтування, дізналися про основні принципи структури та змісту, змогли ширше розкрити це питання, активніше брали участь у визначенні ролі та місця апарату організації засвоєння знань, опираючись на підручники з історії, глобальніше вивчали структуру книги, розглядали переваги й недоліки підручників, дізнавалися цікаві факти про виставки книг, зрозуміли

на якому рівні сьогодні знаходиться книга у суспільному житті людини, надавали рекомендації щодо покращення структури видання, звертали велику увагу на навчання учнів у школі, та робили детальніший аналіз текстових та поза текстових компонентів.

Розділ 3 Редакторський аналіз підручників з історії України

3.1 Характеристика апарату засвоєння знань у підручнику Історія України (Кульчицький, Лебедєва) 10 клас

Згідно з проектом нової Концепції викладання історії України першочерговим завданням шкільної історії є:

- 1) гуманізація і олюднення минулого;
- 2) надання особливої уваги історії національних меншин, що жили колись чи й тепер живуть на території України;
- 3) огляд культурних чи соціальних здобутків українців у складі держав, котрі брали участь на українській території;
- 4) розумне висвітлення важких часів для українського народу у минулому (наприклад, Волинської трагедії 1943-1944 рр.);
- 5) новий дизайн підручника. У тому числі кожна тему пропонують подавати на розвороті двома колонками, де з одного боку повинен міститися основний текст, а з іншого – відповідні першоджерела (у тому числі такі, що містять розбіжні оцінки описуваного), а також візуальні матеріали – фотографії, репродукції, карти тощо.

З метою вдосконалення якісного наповнення підручників з історії варто також серйозніше звернути увагу до організації проведення Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників для навчальних закладів системи загальної середньої освіти, яка багато в кого викликає певні невдоволення серед педагогів-істориків та представників громадськості. Для покращення цієї процедури варто вводити громадські обговорення конкурсних підручників.

В умовах розвитку інформаційного суспільства є потреба у створенні нових електронних посібників, які великим чином будуть покращувати цікавість учнів до вивчення історії. Електронний посібник має відрізнятись від паперового варіанту, а насамперед, повинен бути аудіо - та відео помічником учню та вчителю. В ньому повинна вміщуватись база історичних документів, база біографій, словникових термінів та понять з функцією

пошуку; база графічних матеріалів (портрети діячів, ілюстрації, навчальні картини тощо);

база історичних карт у яких повинна бути анімація та масштабування; наявність аудіо лекцій (бажано – слайд-шоу з ілюстрацій та відео).

Немає жодної потреби розповідати, що на кожному етапі історії є конкретні умови розвитку історії, але цей розвиток постійно залежить від того, як буде змінюватися, розширюватися, доповнюватися проблематика (це так званий екстенсивний шлях розвитку історії), як покращуються теорії та методології (інтенсивний шлях розвитку), як розкривається хід історичної науки (тут є поєднання екстенсивних і інтенсивних елементів розвитку науки). Серед запропонованих шляхів розвитку підручника, зазвичай шкільного, який здебільшого завжди займав не перше місце. Адже з виходом у соціальну практику історія як наука отримує якраз через шкільні підручники з історії. Взаємозв'язок історичної науки та суспільства, безпосередньо здійснюється теж завдяки підручнику, через нього відбувається функція історичного пізнання або ж виховання. Шкільний підручник, як відомо, носить в собі подвійну інформацію: змістову (бо є широко використовуваним інформативним джерелом про розвиток і вплив різних історичних процесів) та ідейно-політичну. З історією це пов'язане тому, що в основі інформацій, які розглядаються, повинна лежати концепція історичної освіти. Де-факто вона сьогодні розвивається завдяки роботі авторів підручників: за даними Книжкової палати, в українському шкільному обігу налічується більше 3,5 тис. назв навчальної літератури з історії. А також, досі не формалізовано структурних елементів вище згаданої концепції – її політичної позиції, методології, погляду на основні проблеми, які присутні в українській історії. Вважаємо, сьогоднішня освітня програма може дати поштовх до впровадження такого документа.

Загалом, історичний аналіз шкільного підручника змушує активізувати проблеми політики пам'яті, яку на даний момент можна розглядати як надто непослідовну. Наприклад, складно говорити про об'єднання зусиль, які

будуть формувати історичну свідомість, коли підготовкою до відзначення ювілею Голодомору 1932-1933 років займаються два органи. Дуже добре, що нарешті в Україні функціонує Український інститут національної пам'яті з повноваженнями органу виконавчої влади. Маємо надію, що це допоможе об'єднати зусилля у розв'язанні обох висвітлених проблем – і концепції історичної освіти.

Якщо ж брати до уваги сучасний підручник з історії України, то ми можемо спостерігати, що в ньому також є дотримані деякі принципи побудови його змістової складової та зосереджена велика увага на апараті організації засвоєння знань та апарату орієнтування. Для аналізу була вибрана книга «Історія України для учнів 10 класу», автором якої є С.В. Кульчицький та Ю.Г. Лебедева. Як зазначено на самому підручнику, він відповідає рівню стандарту та академічному рівню, виданий у Києві 2010 року видавництвом «Генеза». На першій сторінці видання ми можемо побачити вступне слово, де нам розповідають, що на нас чекатиме протягом вивчення Історії цього року, зазначається, що підручник присвячений одному з найскладніших періодів доби новітньої історії України. Виклад подій триває з 1900 по 1921 роки. Наскільки ми вже можемо зрозуміти цей період для українського народу є переломним у ході історії, адже український народ був позбавлений власної державності, відбувалися такі вагомі для України події, як перша світова війна та революція, що безпосередньо вплинуло на формування держави в майбутньому. Наукова література, аудіовізуальні засоби, ресурси інтернету дають можливість самостійно отримувати інформацію, яка передбачає наявність протилежних думок та їхню боротьбу. З цього ми можемо зробити висновок, що у цій книзі ще немає тих компонентів, які ми розглядали швидше, тому наш підручник можна було б покращити, якби використовувалась та впроваджувалась концепція історичної освіти. Важливо розуміти, що за певних умов історичні події можуть розвиватися у багатьох, аж до протилежних напрямках. У людей завжди є вибір. Зіткнення різних точок зору не повинно виливатися в

конфлікт. Сучасне суспільство потребує толерантності думок і вчинків. Школярі здобувають освіту в умовах глобалізації світових процесів та формування інформаційного суспільства.

Наскільки нам відомо, апарат орієнтування також повинен містити в собі рубрики, які у цій книзі присутні, вони допоможуть учневі краще орієнтуватися в пошуку необхідної йому інформації. Після чого у підручнику є вступ, він поділений на невеличкі підпункти, в кожному з яких коротко описано і подано характеристику основних розділів видання. Уже на самому початку є завдання для закріплення матеріалу, це зроблено з тією метою, аби учень після проходження теми міг звернути увагу та пройти ці завдання, щоб дізнатися чи добре він засвоїв вивчений матеріал, якщо розглядати книгу з боку учителя, то тут також можна побачити питання для обговорення у класі, ці питання повинен ставити вчитель, для групової роботи учнів. Якщо ж хтось захоче висловити власне судження, то у підручнику можна скористатися і таким типом завдань, також у ньому є тестові завдання, які досить цікаво і корисно буде проходити. На початку кожної теми розміщено тип завдань під рубрикою «пригадайте». Тобто учням пропонують перед вивченням нової теми пригадати, те, що вони проходили на попередніх заняттях. Перша тема, так само як і вступ, поділена на підпункти, але вони не короткі, а вже більш довші і інформативніші. Хочемо звернути увагу на наявність у підручнику кольорових ілюстрацій, хоча якість їх не дуже висока, але вони допомагають учневі краще уявити той чи інший предмет, або місце. Також можна зустріти карти України і не тільки, вони можуть бути корисними для учнів під час вивчення наприклад земель України в складі іншої держави, а за допомогою карт, учні більш детально зможуть побачити українські міста та кордони інших держав у XX ст. Як правило карти у підручнику здебільшого намальовані зеленим кольором, а от сусідні держави іншими кольорами, моря та озера за стандартом голубого кольору. Ці всі кольори використовують для того, щоб учень міг краще сприймати карту візуально. Також є відповідні таблички, в яких присутні різні

характеристики того, про що йдеться у таблиці. Окрім таблиць можна побачити різноманітні графіки, котрі можуть показувати кількість різних ресурсів, і учень зможе дізнатися чого було достатньо, а чого було зовсім мало.

Щодо накреслення у виданні, то можемо сказати, що назви розділів та підрозділів виділені кольоровими шрифтами, щоб учень одразу звертав увагу, таке ж зроблено і з поза текстовими компонентами і питаннями для самоконтролю, назви підпунктів також відрізняються від шрифту основного тексту. Номери сторінок у книзі розташовані по правому краю сторінки, не було зафіксовано жодної примітки, швидше за все автори не використовували у своїй книзі жодних незрозумілих для школярів визначень чи слів. Велика увага приділяється ілюстраціям, їх є досить багато, починаючи від пейзажів сіл, закінчуючи пам'ятками мистецтва та культури, також не мало було портретів історичних діячів. В кінці видання є додатки, список використаної літератури, покажчик імен, що теж є важливим та потрібним. Також присутній словник історичних термінів і понять. Ще у виданні є хроніка подій, хронологічний розпис дат та подій які відбувалися в той чи інший період часу. Зміст у книзі розташований в кінці видання, це свідчить про те, що книга написана за старим правописом, адже у сучасних книгах зміст розташовують на першій сторінці, для зручності пошуку необхідної інформації.

Зробивши характеристику книги, можемо зробити такі висновки. Видано книгу було ще у 2010 році, що безпосередньо вплинуло на її зовнішнє та змістове оформлення, є досить багато цікавих завдань для самоконтролю, велика кількість ілюстрацій, що надає книзі хорошого візуального сприйняття. Але й є певні недоліки: виділення у тексті кольоровим накресленням було поганим рішенням, тому що автор хотів звернути увагу учня на певну важливу інформацію, та, на нашу думку, краще було б зробити чорне накреслення, воно одразу б кидалось в очі. В загальному підручник «Історія України для 10 класу», зможе допомогти

учню відчутти атмосферою тих подій, які в ній описані, апарат орієнтування виконаний на хорошому рівні, хоч і з деякими недоліками.

3.2 Дослідження апарату засвоєння знань у підручнику Історія України (О.В. Гісем, О.О. Мартинюк) 9 клас

У цьому підрозділі ми будемо займатися дослідженням апарату орієнтування у підручнику «Історія України, 9 клас», авторами якої є О.В. Гісем, О.О. Мартинюк. Дане видання має інтернет підтримку, електронні матеріали до підручника розміщені на сайті. У вступному слові говориться, що запорукою успішної роботи на уроку і вдома є вміння працювати з підручником. Тож варто детальніше ознайомитися з його структурою. Матеріал поділений на вісім розділів, що містять кілька параграфів, які у свою чергу, складаються з пунктів. Дати основних подій, поняття і терміни, імена історичних діячів, на які слід звернути увагу та запам'ятати виділені у тексті чорним шрифтом, що відрізняє цю книгу від попередньої і є більш правильним. Окремими візками подаються тлумачення найважливіших понять, все це можна побачити на першій сторінці видання, там все розповідається більш детальніше, вступне слово у підручнику - це просто опис його структури. Автори більш за все на це звертають увагу, але ми вважаємо, що на першій сторінці варто було не акцентувати увагу на структурі, а дати зрозуміти учням, про що буде йтися у даному курсі вивчення історії, чого зроблено не було. Ще у підручнику можна побачити символи, що позначають окремі рубрики, кожна з яких має своє призначення. Далі розпочинається сам вступ до історії, де нам також пропонують закріпити вивчений матеріал, присутні тлумачення висловів, які виділені у рамочку та накреслені іншим кольором, щоб учень міг розібрати незрозумілий йому термін чи висловлення. Також це пояснення розміщують з краю сторінки, що безпосередньо дуже зручно. Таких тлумачень у книзі є досить багато, це допомагає учневі краще і якісніше засвоювати матеріал. Також велику увагу приділили колонкам в яких пояснюють учням значення слів, та роблять це не просто так, тому що одне слово в таких колонках

можуть розбирати у двох різних значеннях, з одного боку це важливо, а з іншого, таких колонок розкидано досить багато по всьому підручнику, і це на нашу думку може відволікати учня від основного тексту, тому що вони виділені фіолетовим кольором, і займають велику частину сторінки, щоб учень одразу після того як побачив таку колонку, міг звернути на неї увагу. Також є таблиці, в яких порівнюють хронологічні межі та періоди історії, це приклад одної із багатьох таблиць які є у цьому підручнику. Велику частку у книзі займають ілюстрації, але в той час коли в попередньому виданні ілюстрації були не чіткі й кольорові, то тут все дещо по іншому, є ілюстрації як кольорові, так і чорно-білі, і це досить добре: з одного боку автори хотіли передати сучасний вигляд ілюстрацій, а з іншого чорно-білі ілюстрації ніби змушують учнів поринути у минулі роки, та оцінити їх зовсім по новому. На останніх сторінках ми можемо побачити узагальнення за курсом історії України. Плани-схеми для самостійної роботи з підручником і додатковою літературою, нижче нам даються рекомендації, як скласти такий план, як складається порівняльна характеристика історичних подій та процесів, як складати історичний портрет, як проводити дискусію та деякі інші корисні рекомендації. Після чого ми можемо побачити перелік основних термінів та понять, кожен з яких виділений чорним шрифтом. В самому кінці ще виділили місце під основні події, про які йдеться у підручнику. Ну і на сам кінець, зміст, який також розташований позаду підручника, що є не зовсім зручним для пошуку необхідної інформації. Отже, досліджуючи апарат орієнтування, ми очікували більшого, але виявилось, що у цьому підручнику досить погано втілений апарат орієнтування, тут хоч і містяться необхідні для цього елементи, але на нашу думку їх недостатньо, якщо ж порівнювати цей підручник з попереднім, то можна спостерігати відсутність у ньому таких елементів, як графіки, списки використаної літератури, нам звичайно пропонують використати план-схему, але краще було б самостійно вкладати такі компоненти у підручник. Крім того, у підручнику не знайдено жодної карти, яка могла б дати уявлення учню про українські землі того періоду, не

знаємо з чим це пов'язано, але такі недоліки одразу помічаються, авторам слід краще попрацювати над підручником, та оформити його у відповідній до державного стандарту формі.

Вчителі під час підготовки до уроків історії користуються різними джерелами інформації про минулі події, таким чином вони хочуть розібратися із представленими декількома точками зору з приводу історичних подій та показати школярам картину минулого з різних боків. Учням для підготовки до занять вчителі також пропонують користуватися різними джерелами історичної інформації, заохочуючи їх до ознайомлення з різними точками зору на історію та різним баченням історичних подій. Наскільки нам відомо, основним джерелом інформації в такому випадку і для вчителів, і для школярів залишається підручник з історії, рекомендований Міністерством освіти. Саме завдяки такому підручнику на нього опираються більшість вчителів, здебільшого саме його переважно читають учні, під час підготовки до уроків. З цього випливає таке судження, що підручники, якими користуються вчителі та учні, рекомендовані міністерством освіти України та зазначені у програмі з історії. Саме через наявність рекомендацій Міністерства освіти пояснюють вчителі той факт, що вони проводять викладання історії за цими підручниками. Другим не менш важливим фактором, який вплинув на вибір підручників для навчання, є те, чи забезпечені школи тими чи іншими книгами. Обираючи підручник для своїх учнів, більшість вчителів надають перевагу тим, які є в шкільній бібліотеці. Саме там отримують свої підручники з історії більшість школярів. Великим недоліком, на нашу думку та на думку вчителів і школярів є погана структурованість підручників, недостатня наявність певних тем та надмірна кількість інших, відсутність матеріалу для узагальнення, відсутність додаткової інформації, карт, списків використаної літератури, важку мовностилістичну ланку підручників. Підручники з історії України часто звинувачували в суб'єктивному викладенні матеріалу, тобто матеріал не був представлений об'єктивно, а опирався більш на роздуми самих авторів. А з

всесвітньої історії – у зavelикому розмірі параграфів та важкій мові викладення тексту, цього необхідно уникати. Підручники з обох дисциплін більше спрямовані на механічне засвоєння матеріалу, не сприяють розвитку самостійного мислення.

Більшість вчителів переважно погоджуються із матеріалом підручника. Якщо виникають моменти, коли вчителі мають протилежну думку, відмінну від позиції підручника, то більшість хочуть розповісти учням про точки зору, які існують та пропонують обрати їх самостійно. Менш прискіпливі вчителі частіше, не дивлячись на власну думку, намагаються викласти школярам позицію підручника, або розповідають їм про різні точки зору, але рекомендують, щоб там не було дотримуватися підручника. Велика частина школярів, теж підтримують той матеріал, який їм подають у підручнику. А от учні, думка яких суперечить настановам підручника, частіше за все не згодні з характером подачі матеріалу або ж говорять, що інформація у підручнику є суб'єктивною думкою автору та відрізняється від тієї, що їм розповідали родичі або що їм відомо з інших джерел інформації. Школярі, у яких трапляються ситуації не співпадіння власної точки зору з матеріалом підручника, розповідають про це на уроках та висловлюють власну думку. Приблизно лише у половини таких учнів, підтримка з боку учителя є. Разом з тим реакція вчителя у таких ситуаціях є одним з факторів формування компетентності школярів в межах навчально-виховного процесу з курсу історії: загалом учні, які отримують підтримку вчителів, коли вони висловлюють власну точку зору, у таких випадках учень стає більш толерантним. Якщо ж дивитись на позицію батьків, то вони принаймні у візуальному плані ознайомлені із підручником за яким навчається їхня дитина.. Близько третини батьків навіть читали цей підручник або принаймні окремі розділи. Коли батьки читали підручник, то половина з них не погоджувалась із матеріалом, який був написаний у підручнику. В такому випадку батьки в цілому намагаються донести своїй дитині, що не варто наполягати на власній думці. Через те, що близько половини з них

розповідають школярам про різні позиції стосовно подій минулого та пропонують самотійно вибрати якусь свою. Кожний п'ятий з батьків у таких ситуаціях говорить школярам про ті ж самі існуючі точки зору на історичні події, але хочуть, щоб дитина дотримувалася позиції, яка описується в підручнику. Однією з найважливіших функцій шкільного підручника є виховна, тому, безперечно, цікавим виглядають відповідні акценти. На графіку 3 показана частота вживання лексем, що характеризують важливі соціальні цінності. Серед лексем, які безпосередньо характеризують ціннісно-світоглядні орієнтири в обох підручниках на найбільшу увагу заслуговує лексема «свобода». 11 класу пропонуються такі цінності як «справедливість», «інтернаціоналізм», «братерство»; і в 11, і в 10 класі згадується словоформа «рівність». Маркери, які найбільш точно ідентифікують «толерантність» («толерантність», «гуманізм», «терпимість») вживаються чи не найменше. Це тим більш дивно, адже у вступі до підручника для 10 класу зазначається: «Важливо зрозуміти, що за певних умов історичні події можуть розвиватися в багатьох, аж до протилежних напрямків. У людей завжди є вибір. Зіткнення різних точок зору не повинно виливатися в конфлікт. Сучасне суспільство потребує толерантності думок і вчинків» (Кульчицький, с. 3). Наскільки нам відомо велику роль у підручнику відіграє й інша складова, така як національність, раса, релігія. І зробивши аналіз підручника, можемо сміливо сказати, що в ньому допущено багато порушень з цього приводу. Водночас, досить парадоксальним виглядає той факт, що в літературі, розрахованій на дитячу аудиторію, «присутність» дітей практично не відчувається: 16 згадок у підручнику для 10 класу, 22 згадки – для 11. Дивлячись на контекст цих загадок, стає зрозумілим, що вони не мають жодного відношення до історії дитинства. Так, у підручнику для 10 класу відзначається участь дітей у подіях Кривавої неділі, надається зображення дитячого садочку та повідомляється про важку працю дітей у роки Громадянської війни (Кульчицький, с. 279).

3.3 Аналіз апарату засвоєння знань у підручнику Всесвітня історія, історія України (О.В. Гісем, О.О. Гісем) 6 клас

Останній підручник, в якому ми будемо розбирати характеристику апарату орієнтування, це видання для 6 класу авторів Олександра Гісем та Ольги Гісем, Всесвітня історія, історія України. На першій сторінці є вступ, який поділений на декілька підпунктів, також з краю сторінки присутні тлумачення незрозумілих термінів, підручник загалом оформлений у дуже якісному дизайні, велика кількість ілюстрацій, досить якісних, запитання та завдання у підручнику є після кожного параграфу. Текст, на який слід звернути увагу, виділений чорним шрифтом, є достатня кількість таблиць та карт, на відміну від попереднього підручника. В кінці книжки автори залишили місце під колонку під назвою «перевірка знань», також є плани-схеми та основні терміни та поняття, підручник відносно новий, 2019 року видання, але зміст у ньому ще подавали позаду сторінки. «Системних історичних знань, які викладалися у літературі. Саме тоді й з'явилася проблема співвіднесення наукового і історичного знання». Валерій Андрійович Смолій відзначив, що тема круглого столу — складова значно ширшої проблеми, сутність якої знайшла своє втілення у своєрідній тріаді, назва якої — «історична наука — суспільство — влада». Потрібно прийняти як аксіому той факт, що в теорії підручник з історії (до речі, як і з географії, хімії, фізики, біології та ін.) — це акумуляція сучасних наукових знань, в даному випадку — про соціальне минуле людства. Але це в теорії, в ідеалі, реалії ж значно складніші. І тут насамперед ідеться про підручкові знання, в основі яких лежить так звана «узгоджена версія» ідеологізованої історії. Тобто наукове знання, реалізоване у монографіях, статтях, дискусіях, наукових конференціях, рано чи пізно вступає в суперечність зі знанням ідеологічним. Носієм і провідником останнього виступає держава (це стосується, будь-якої країни)—державі потрібен громадянин, який почувається частиною історичного, географічного, аксіологічного простору. От підручник і виховує такого, по ідеї, громадянина. «Проблема ж полягає в

тому, — продовжив В.А. Смолій, — що ми належимо до тих держав, які перебувають у так званому «транзитному стані». Існуючий досвід європейських країн цінний, його однозначно треба використовувати. Цей досвід має величезну традицію — все ХІХ і все ХХ століття, коли формувалися національні образи цих країн. Це все досвід, але зовсім не цей досвід важливий для нас у першу чергу. Ми живемо в іншому світі, не в ХІХ і не в ХХ, а в глобалізованому ХХІ ст., коли наше державне національне будівництво прямо стикається з викликами глобальними» **[Помилка! Джерело посилання не знайдено.]**

«Проблема підручникотворення є дещо ширшою, ніж проблема історичної освіти й підручників, а власне сам підручник треба розвантажити від надмірного негативізму й фактажу. При побудові нового підручника з кожного історичного етапу треба взяти тільки якісь основоположні елементи, що роблять цей етап не схожим на інші. Крім підручника, існує ще колективна, сімейна пам'ять, все те, що впаковано в ХХ і частково у ХІХ ст., коли українці перетворювались на державотворчий народ. З приводу того, якою має бути концепція нової історичної освіти в Україні, Владислав Федорович відзначив: «Ми запропонували проект концепції, який нікого ні до чого не зобов'язує. Якщо в когось є можливість і бажання створити нову концепцію — будь ласка... І буде добре, коли існуватиме 2-3 концепції й виникне дискусія та широке обговорення. Сучасна освіта забезпечена кількома підручниками, і це дуже добре. Гірше те, що часто підручники схожі один на один, мов рідні брати, бо вони під одну програму написані. В цьому й корінь проблеми — вибирай не вибирай, а програму мусиш виконувати. В цьому сенсі треба вирішувати якими будуть нові програми і що в них домінуватиме, що поставимо на перше місце — державу чи людину... підручник з історії повинен змушувати дитину замислюватись, адже ми живемо в багатовекторному світі, де немає єдиної правди, а є думки різних людей. У цій концепції знято оцінки подій, людина повинна вчитися формувати свою власну громадянську позицію» **[Помилка! Джерело**

посилання не знайдено.]. «Чому практично у кожній державі ті чи інші політичні сили періодично актуалізують питання необхідності переписування шкільного підручника саме з історії, а не, скажімо, з хімії чи математики. Відповідь, на думку вченого, «може дати надзвичайно красномовна та вражаюча статистика: за підрахунками українських істориків, до 90 % осіб обмежуються тим обсягом інформації про минуле країни і людства загалом, яку отримали з підручника історії, і більше історією майже ніколи не цікавляться. Тобто саме шкільний підручник з історії, а не хімії чи математики є одним із ключових чинників формування історичної пам'яті та історичної свідомості, саме тих чинників, які політики різних часів та держав намагаються і намагатимуться використати як потужні важелі у дуже непростому та динамічному процесі «завоювання- збереження» політичної влади. Очевидно, саме тому намагання «виправити», врешті-решт «переписати» шкільний підручник з історії — це дуже часто не так питання організації навчального процесу в школі, як масштабна проблема коригування суспільної свідомості, націленого на зміну вектору впливу у великій політиці, часом навіть не однієї держави». Кожному з присутніх, зазначив О.Д.Бойко, відомі два парадоксальні, якщо розглядати їх разом, крилаті висловлювання: «Історія — вчителька життя» та «Історія вчить тільки того, що вона нічого не вчить». Чи є протиріччя між цими сентенціями? На думку доповідача, абсолютно немає: «Просто на основі першого афоризму побудована модель змін в описі історичного процесу, яку я б назвав «органічною», а другий розкриває цілком логічний наслідок реалізації моделі «неорганічного» переписування історії. Особливість «органічної» моделі внесення коректив у процесі опису історії полягає в тому, що в її основі лежить не кон'юнктурне намагання догодити тій чи іншій політичній силі, а адекватна реакція на радикальні, поступальні зміни та зрушення, які відбуваються у самій історичній науці, в процесі її саморозвитку (поява нових схем, принципів та методів історичного аналізу) й активно стимулюють потребу їх фіксації на сторінках історичних праць. Цій

моделі притаманні виваженість, поліфонія в оцінках, об'єктивність, аргументованість тверджень та висновків, відмова від кон'юнктури» [Помилка! Джерело посилання не знайдено.].

3.4 Рекомендації щодо вдосконалення апарату організації засвоєння знань, у підручниках з історії

«Сучасна освітня парадигма спрямована на максимальне врахування та розвиток індивідуальних здібностей учнів і передбачає запровадження особистісно орієнтованого навчання й виховання, проектування та реалізацію оновленого змісту освіти, який забезпечить формування ключових і предметних цінностей випускника загальноосвітньої школи. За результатами психолого-педагогічного аналізу змісту загальної середньої освіти, здійсненого науковцями Національної академії педагогічних наук України у 2014 р. було визначено основні напрями удосконалення самого змісту, а також дидактичного забезпечення його реалізації. Одне з першочергових завдань полягає у створенні нового покоління шкільних підручників, побудованих на компетентних, діяльнісних засадах, які дають можливість забезпечити індивідуалізацію навчання, сприяють творчому розвитку особистості. В умовах, коли модернізація змісту є одним із визначальних чинників забезпечення якості загальної середньої освіти, нарізла об'єктивна необхідність налагодження конструктивного діалогу між розробниками підручників та їх головними замовниками — учнями, вчителями-практиками, батьками» [0, с.4].

«Оцінюючи проект підручника щодо відповідності його навчальній програмі, експерт має врахувати право на авторське представлення послідовності викладу навчального матеріалу в проекті підручника, введення додаткових питань, що сприяють розкриттю сутності поняття, передбаченого навчальною програмою тощо. Слід ураховувати, що авторське бачення відповідності навчальній програмі має бути обґрунтованим і не призводити до перевантаження навчального змісту. Критерії експертизи: — повнота і вичерпна реалізація в підручнику предметного змісту, визначеного

навчальною програмою; — відповідність обсягу підручника кількості навчальних годин, відведених на вивчення предмета; — логічна послідовність і систематизованість викладу основних змістових питань, дотримання принципів доступності, наочності та ін. Невідповідність змісту проекту підручника навчальній програмі може бути підставою для відхилення підручника. Відповідність проекту підручника цілям і завданням освіти (сучасній освітній парадигмі). Проект підручника має бути спрямований на досягнення цілей і завдань освіти, задовольняти потреби всіх своїх користувачів: для учнів бути цікавою й ефективною навчальною книгою; для вчителів стати основою розгортання навчального процесу, побудови власної методичної системи; для батьків бути зрозумілим порадником у наданні допомоги своїм дітям у навчанні» [0, с.19,20].

«Реалізація ідей особистісно орієнтованого підходу в проекті підручника (у змісті підручників особистісно орієнтований підхід має реалізуватися через різнорівневе представлення елементів знань і способів виконання навчальних дій; розгляд можливих способів виконання одного й того самого прийому обчислення чи розв'язування задачі; забезпечення поля для вибору учнем завдань відповідно до свого рівня навчальних можливостей тощо); — компетентна орієнтованість змісту підручника (компетентніший підхід має бути реалізовано як у змісті завдань, так і в методичному апараті підручника, передбачаючи формування не лише знань, а й способів діяльності, здатності застосовувати вивчене у різноманітних навчальних і життєвих ситуаціях, висловлювати власні судження, обґрунтовуючи їх, здійснювати логічні міркування, оцінювальні дії, формулювати висновки тощо. Підручник має сприяти формуванню в учнів крім предметної також ключових компетентнішої (уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, математичної, соціальної, гендерної, громадянської, загальнокультурної, підприємницької і збереження здоров'я); — реалізація діяльнісного підходу в проекті підручника (діяльнісний підхід у змісті підручника може бути реалізований через систему завдань, проблемних

ситуацій, що спонукають до активної діяльності кожного учня на уроку й водночас до свідомої самостійної роботи, до застосування на практиці здобутих знань, до колективної діяльності та самоосвіти). 3. Аналіз структурних компонентів проекту підручника Нова філософія шкільної освіти передбачає використання підручників нового покоління, які водночас із традиційними дидактичними функціями (інформативною, трансформаційною, мотиваційною, систематизованою, інтегративною, самоконтролю, розвивальною, виховною тощо) виконували б ще й нові (функцію розвитку самостійної пізнавальної діяльності учнів в інформаційному просторі; функцію розвитку ключових і предметних компонентів). Сучасний підручник — складний комплекс, що складається з текстового і поза текстового структурних компонентів, які добираються і розташовуються в окремих темах відповідно до особливостей навчального матеріалу» [0, с.20].

«В. В. Краєвський розглядав зміст загальної освіти (який закономірно має бути відображений у підручнику) як багаторівневу педагогічну модель соціального замовлення, яка представляє у предметі дидактики змістовий бік навчання. Це означає, що зміст постає як система, розгорнута в двох планах: за рівнями формування змісту та за складом, функціями та структурою. Дидактичними засадами для конструювання підручників В. В. Краєвський вважав необхідність узгодженості основних елементів складу змісту освіти: в кожній темі підручника мають знайти відображення знання, засоби формування навичок та умінь, досвіду творчої діяльності та емоційно-ціннісна складова. Важливою дидактичною засадою вчений вважав визначення конкретного мінімуму змісту навчання в підручнику. Такий мінімум має бути поданий в сукупності предметів та у кожному окремому предметі до закінчення школи»[36].

«Очевидно, що гуманізм в сучасній педагогічній теорії і практиці визначає суть педагогічної діяльності і являє собою систему поглядів, що відображають самоцінність особистості, її права на свободу, прояв

здібностей, підкреслюють принципи рівності, справедливості, людяності як бажану норму відносин між людьми. Гуманізм як принцип педагогічної діяльності передбачає реалізацію наступних позицій і умов:

- насичення змісту освіти проблемами людини, його духовної сутності;
- орієнтацію, перш за все, на національну культуру як середовище, що живить духовний розвиток дитини;
- увага до самотнього внутрішнього світу дитини, емоційно-чуттєвої сфери, опору на його здібності, нахили, інтереси;
- віра в добрий початок дитини; терпиме ставлення до дитячого незнання, невміння стримувати себе, помилок» [36].

«Сучасний підручник – складний комплекс, що формується з текстового і поза текстового структурних компонентів, які відбираються і розташовуються в окремих темах відповідно до особливостей навчального матеріалу (див. таблицю). Розглянемо ці компоненти детальніше. Основний текст за його розташуванням у підручнику і завданнями розділяють на вступний, інформаційний і підсумковий. Як правило, вступний текст (на початку книги або окремої теми) містить опис основних елементів підручника з короткими рекомендаціями для учнів відносно його використання. У вступному тексті іноді подаються особливості предмета (курсу), що вивчається, перелік основних умінь і навичок, якими повинні оволодіти учні. Це дозволяє компенсувати низький рівень розвитку в учнів умінь самостійно працювати з підручником, повністю використовуючи усі його можливості. Інформаційний текст підручника – це основний навчальний матеріал, який треба опанувати учням. Він має обов’язково формуватися у розділи, глави, теми (параграфи) і пункти. Основний текст викладається логічно і коротко, з мінімальною, але достатньою для розуміння суті кількістю фактів, конкретних прикладів. Кількість тексту в кожному з 3-5-ти пунктів теми чи параграфа визначається віком учнів, їх умінням читати. Так, у 10-му класі пункт, в середньому, містить 2,5-3 тисячі знаків, тема в цілому (вона вивчається на одному уроці) – 10-12 тис. знаків. У деяких підручниках

основний текст закінчується особливим завершальним або підсумковим текстом, де автори узагальнюють зміст розділу або теми, формують оціночні висновки. Але у дидактиці немає чіткої концепції тексту, що дозволяла б визначити його значення для покращення якості навчання учнів. Водночас відсутність такого тексту дає вчителю можливість поставити перед учнями спеціальні завдання на формулювання власних висновків з вивченого» [43].

Так званий додатковий текст не відразу відвоював собі право на існування. Проте сьогодні він є важливою складовою підручників, особливо з гуманітарних предметів, і представлений документами епохи (у підручнику з історії або літератури), уривками з науково-популярної і художньої літератури, біографіями видатних громадських діячів тощо. Це підвищує зацікавленість дітей, посилює мотивацію, впливає на емоції, пов'язує навчання з життям. У сучасному підручнику важливі і такі рубрики, як «Для допитливих», «Цікаве завдання», «Важке питання» й ін. Саме вони здатні зацікавити учнів, викликати бажання дізнатись більше. Пояснювальний текст потрібен для роз'яснення незрозумілих слів, уживаних в основному тексті, для коментарів до ілюстрацій або схем. Ілюстративні матеріали в підручнику подаються у вигляді малюнків, репродукцій художніх творів, фотографій, у вигляді карт, схем, планів, креслень, таблиць, що допомагають школярам засвоювати матеріал, створюючи зорову опору мислення. Враховуючи вік дітей, важливо знайти оптимальне співвідношення образотворчих і умовно-графічних матеріалів, малюнків або документальних фотографій. Проте основним правилом має бути те, що ілюстрація замінює частину тексту (не повторюючи його), а учні повинні виконувати спеціальне завдання, пов'язане з її аналізом. Ілюстративний матеріал неодмінно слід супроводжувати завданнями. Наявність завдань до ілюстрацій дає можливість навчати школярів спостережливості, розумінню причин і смислів того, що розглядається. Сучасні цілі освіти значно посилюють роль системи запитань і завдань у підручнику. Проектування підручника треба починати не з

визначення обсягу фактів і концептуальних основ тексту, а з роздумів про те, чого він має навчити і якими засобами можна досягти запланованої мети. Тому сьогодні шкільні підручники неможливо уявити собі без апарату засвоєння учнями змісту [8; 12]. Це цілісна і розгалужена система запитань і завдань, які класифікують: - за місцем розташування: запитання і завдання, які передують тексту параграфа, містяться у середині тексту або пропонуються наприкінці його. Також вони можуть супроводжувати ілюстрації і документи, вміщені у текст підручника, розширюючи його навчальні можливості; - за метою використання: актуальних, мотивуючих, на осмислення того, що вивчається, перевірочні, рефлексивні, підсумкові то ін.; - за характером прогнозованої діяльності запитання та завдання для учнів мають бути репродуктивні (на повторення), пошукові і творчі. Наявність і правильне співвідношення в підручнику всіх типів завдань є найважливішим критерієм його якості, дозволяє учителеві урізноманітнювати методику уроку, передбачити різні форми і методи навчання. Система питань і завдань підручника сучасної школи має передбачати також можливість організації самостійної, індивідуальної і групової роботи учнів. Вважаємо за доцільне сказати кілька слів про те, як виглядають подібні запитання і завдання у сучасних підручниках: випереджаючі запитання і завдання передують темі і спрямовані на актуалізацію наявних в учнів знань і умінь. Іноді такі завдання також виконують і мотивуючу роль, особливо, якщо вони проблемного характеру. Така актуалізація попередніх знань (навіть, якщо учні пам'ятають лише окремі деталі) завжди полегшує сприйняття ними нового матеріалу. Адже психологами доведено, що специфіка мислення і запам'ятовування людини полягає між іншим у тому, що попередньо засвоєні нами поняття чи уявлення є фундаментом для формування нових: чим міцніше фундамент, тим міцніше новобудова; - перед кожним пунктом тексту теми бажано розміщувати завдання, яке учні виконуватимуть під час читання. Щоб зробити читання вдумливим і осмисленим, потрібно запропонувати учням, читаючи текст, виконувати ці завдання (відповідати на запитання). Вони

допоможуть дітям розділяти текст на смислові частини, виділяти в них головне, стежити за логікою викладу і вступати в діалог з авторами з приводу оцінки того або іншого факту, явища чи висновку. Вчителю такі завдання допоможуть з'ясувати – зрозуміли текст учні чи ні. Якщо на цьому етапі деякі поняття, зв'язки між явищами тощо залишаться незрозумілими, то цей матеріал учні зможуть лише «заучити», а отже забути відразу, тільки-но він «пройдений». - запитання і завдання, пропоновані до кожної теми підручника, мають складати систему, яка забезпечує повноцінне самостійне засвоєння учнями матеріалу. З допомогою наскрізної мережі питань і завдань підтримується постійний зв'язок авторів з читачами, і за таких умов процес читання підручника стає керованим навіть вдома; - наприкінці кожної теми розташовуються завдання, з допомогою яких можна оцінити, наскільки засвоєний учнями цей матеріал. Бажано, щоб вони були різнорівневими (як репродуктивними, так і творчими, дискусійними). Важливі і формулювання самих завдань. Раніше в підручниках панували питання і завдання типу «чому», «навіщо», «поясни», «порівняй», «доведи, що...». Сьогодні автори прагнуть до рівноправного діалогу з учнями і тому пропонують і такі завдання, як «відновіть картину», «висловіть вашу думку», «оцініть» тощо. І чим старші учні перед нами, тим більш важлива роль належить апарату засвоєння. Очевидно, що підручник для поглибленого вивчення предмета і особливо для профільного рівня навчання потребує не лише розширення матеріалу. Його має відрізняти наявність документів, проблемних запитань і завдань, тем для доповідей і проектів, навіть планів семінарських занять. Насамперед профільний підручник має бути добре побудований і орієнтований на результат, тобто на ті уміння і компетентності, що сформульовані стандартом у вимогах до рівня підготовки випускників. Чим більше підручник надаватиме можливостей школярам для вирішення пізнавальних завдань, для самостійного пошуку необхідної інформації, для можливості аргументовано висловлювати свою позицію в дискусії з проблемних питань, тим краще старшокласники знатимуть і розумітимуть

матеріал, що вивчається, швидше навчаються використовувати набуті знання і уміння в практичній діяльності.

Третій розділ був найцікавішим, адже тут ми робили детальну характеристику підручників, та дізнавалися про наявність в них відповідних елементів, брали для аналізу декілька видань, і безпосередньо розглядали їх з певної точки зору.

Висновки

Після написання дипломної роботи, хочемо підбити такі підсумки. В загальному вся робота писалась досить тривалий період часу, але хочемо сказати, що воно того варте, адже здобуття досвіду з такої теми як апарат організації засвоєння знань у підручниках з історії, весь процес написання був досить цікавим та пізнавальним. Ми не лише змогли схарактеризувати обрані підручники, а й більше дізнатись про види підручників, навчальних посібників, тощо. В роботі з книгою нам надають широкий аспект різноманітних правил, функцій, аспектів. Головним було добре ознайомитися з підручником, зрозуміти його структурні особливості, розпізнати цінності, які в нього вкладені. Розвиток книговидавничого ринку в Україні сьогодні ще не є достатньо розвинутим, ми не можемо його зрівняти з іншими державами, але Міністерство освіти і науки України намагається виправити цю ситуацію, та вивести Україну на новий рівень книговидання в світі. Аналізуючи усі ці підручники, можемо сказати, що будь – які книги різних авторів та для різної вікової категорії, суттєво відрізняються між собою, як структурними особливостями так і викладом основного тексту. Наприклад, зважаючи на цільове призначення підручника, можна помітити глобальні відмінності. Для школярів більш молодшого шкільного віку, пропонують подавати у виданнях велику кількість яскравих ілюстрацій, та розвивати дитину в соціальному та духовному станах. Також авторам рекомендують у книги вносити різного типу ігри, адже мала дитина ще не може критично мислити, і тому вона сприймає все навкруги, як гру. Тому такі ж методи слід і вносити в книги. Що стосується учнів старшої школи, то тут все доволі складніше, існує ціла низка різних методів та запитань. Котрі повинні бути спрямовані на детальне засвоєння навчального матеріалу. Їх вчать критично мислити, знаходити вихід з непростих ситуацій, бути наполегливими та цілеспрямованими. Але якщо повернутися трішки назад і проаналізувати підручник історія України для 6 класу, то можна помітити, що в ньому

присутня досить велика кількість ілюстрацій, які є компонентом позатекстових елементів. Також є запитання та завдання для самоконтролю, аби учні краще засвоювали вивчений матеріал, пояснення складних термінів та визначень, список використаної літератури, додатки, основні дати у підручнику також були присутні у виданні. А от з іншою книгою, історія України 9 клас, в нас виникало багато запитань щодо її змістової частини, та деяких інших елементів, хочемо зауважити, що це єдине видання, в якому не знайдено жодної карти, на нашу думку карта в підручнику з історії є ледь не основним компонентом у структурі видання, також в наукових працях. Існують судження експертів у цій галузі та вчителів шкіл про відсутність в книгах карт, таблиць, графіків. Також у цій книзі нам не сподобалося те, що в ній були досить великі пояснення незрозумілих термінів, які розміщувалися просто по середині сторінки та виділялися яскравим шрифтом, це могло б збивати учня з пантелику, такі пояснення слід було вписувати лаконічніше та виносити на край сторінки. Ще одним недоліком були виділення, вони чомусь були представлені яскравим кольором, хоча за стандартом накреслення мають бути виділені чорним шрифтом. Загалом аналіз та характеристика підручників, дали зрозуміти про сучасний стан видань в Україні. Надіємось, ця робота буде корисною для майбутнього вивчення та дасть змогу покращити стан підручників. Ця робота основна перед завершенням навчання, і хочемо сказати, що вона є досить важливою. Робота з підручником для учнів нам досить часто зустрічалась, а от щодо вчителів, їх якось постаралися оминати і не звертали належної уваги до педагогів. Розвиваючи історію в школах, ми б радили авторам більш детальніше оформлювати своє видання, намагатися вносити нові статистичні дані, розвивати історію України не тільки в наших школах, а й за межами держави, ця тема була для нас цікавою, саме тому ми намагалися дізнатися якнайбільше нової інформації та висвітлити її у своїй роботі.

Список використаних джерел

1. Агібалова К.В., Донської Г.М. Історія середніх віків: Підручник для 7 класу середньої школи. – К.: Радянська школа, 2000. – 302 с;
2. Агібалова К.В., Донської Г.М., Духопельников В.М. Всесвітня історія: Середні віки: Пробний підручник для 7 класу середньої школи. – К.: Освіта, 2002. – 368 с.
3. Бандровський О.Г. Від “еволюції” до “цивілізації” (Вузлові проблеми викладання історії стародавнього світу в середніх школах) // Історія в школах України. – 2005. – №2. – С. 3-6.
4. Бандровський О.Г. Історія стародавнього світу: Робочий зошит: Посібн. для 6 кл. – К.: Генеза, 1998. – 64 с.
5. Бандровський О.Г. Методика викладання історії стародавнього світу в середній школі: Навч. посіб. – Львів: Афіша, 2002. – 328 с.
6. Баханов К. Методичний посібник з історії України. 7 клас.
7. Баханов К. Модернізація українських підручників з історії на початку ХХІ ст. // Історія в школах України. – 2007. – №2. – С. 30-33.
8. Баханов К. Оновлення змісту сучасної шкільної історичної освіти. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2005. – 326 с.
9. Баханов К. Орієнтуватися на результат навчання // Історія в школах України. – 2004. – №1. – С. 2-3.
10. Баханов К. Перше покоління українських підручників з історії: проблеми та їх розв’язання // Історія в школах України. – 2006. – №3. – С. 15-20.
11. Бібік Н. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті / Надія Бібік. // Український педагогічний журнал. — 2015.— № 1.— С. 47–58.
12. Власов В. С., Данилевська О. М. Вступ до Історії України: підручник для 5кл. Загальноосвітніх. Навч закладів. – К., 2005.- 260 с.

13. Гірняк А. Зміст, структура та оформлення розвивального підручника // Психологія і суспільство. – 2002. – № 3–4. – С. 217–241. 2. Гірняк А. Інструментальна психодидактика: технологія проектування та експертиза модульно-розвивального підручника // Психологія і суспільство. – 2005. – №2. – С. 145–153.

14. Гірняк А.Н. Модульно-розвивальний підручник: параметри проектування та експертизи // Вітакультурний млин. – 2005. – Модуль 1. – С. 38–41.

15. Гісем О. Історія України для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням історії: підруч. для 8 класу загальноосвіт. навч. закладів / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк — Х.: Вид-во «Ранок», 2016. — 320 с.: іл.

16. Горпинюк В.П. Ілюстративний матеріал підручника як складова його структури // Педагогіка і психологія. – 2003. – №1. – С. 54–62.

17. Граник Г.Г., Бондаренко С.М., Концевая Л.А. Когда книга учит. – 2-е изд., доп. – М.: Педагогика, 2008. – 254 с.

18. Гречихин А. А. Вузовская учебная книга: Типология, стандартизация, компьютеризация : учеб.-метод. пособ. в помощь авт. и ред. / А. А. Гречихин, Ю. Г. Древс. — М. : Логос : Моск. гос. ун-т печати, 2000. — 255 с.

19. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>.

20. Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів [посібник] / за заг. ред. О. М. Топузова, Н. Б. Вяткіної. — К.: Педагогічна думка, 2016.

21. Зверев И.Д. Школьный учебник: проблемы и пути развития // Проблемы школьного учебника. – М.: Просвещение, 2003. – Вып.20. – С. 5–17.

22. Зорина Л.Я. Отбор научного материала в учебник // Советская педагогика. – 2007. – №9. – С. 64–68.
23. Зуев Д.Д. Школьный учебник. – М.: Педагогика, 1983. – 240 с.
24. Зякун А. І. Навчальна література з історії кінця 80-х – 90-х рр. ХХст.- історіографічний аналіз: Автореф. Дис.... Канд. Пед. Наук. – К., 2002 – 38 с.
25. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України / відпов. Ред. В. О. Огнев'юк. – К., 1992 – 2007.
26. Історія (Історія України. Всесвітня історія). Навчальні програми для 8–9 класів для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивчення окремих предметів (за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти). [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1384763942/.
27. Їлге В. Національна історія на прикладі зображення доби Київської Русі в українському підручникотворенні // українська дидактична: міжнародний діалог. – К., 2000. – С. 106-107.
28. Коваль М. В., Кульчицький С. В., Курносів Ю. О. Історія України: Матеріали до підручника 10-11 кл. – К., 2001. – 511 с.
29. Ковальов С. І. Історія стародавнього світу : підруч. для 5–6 кл. серед. шк. [Текст] / С. І. Ковальов ; [пер. з рос. вид.]. – К. : Рад. школа, 1957. – 207 с. 7. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення у галузі початкової освіти України (1960–2000 рр.) : дис. ... д_ра пед. наук : 13.00.01 [Текст] / Ярослава Петрівна Кодлюк. – К., 2005. – 454 с.
30. Кодлюк Я. Підручник для початкової школи: теорія і практика. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 288 с.
31. Кодлюк Я. Теорія шкільного підручника як психолого-педагогічна проблема // Наукові записки ТДПУ. Серія “Педагогіка”. – 2000. – №8. – С. 3–7.

32. Коляда І. А., Жаріков В. В. Історія України з середини XIV ст. до кінця XVIII.: Зошит-конспект уроків для вчителів та учнів: Навч. Посібник для 8 кл.- К., 2006. – 244 с.
33. Коляда І. А., Малій О. В. Історія України (1945 -1991 рр.): Зошит-конспект тем уроків, тестові завдання для 11 кл. – К., 2009. – 180 с.
34. Коляда І. А., Шиманська І. Ф. Історія України в завданнях, запитаннях ілюстраціях: Посібник для вчителів і учнів 6-7 кл. – К., 2004. – 64 с.
35. Костенко В. Модульно-розвивальне навчання: від управління до методичного забезпечення // Рідна школа. – 2000. – №7. – С. 17–23.
36. Краевский В. В., Лернер И. Я. Дидактические основания определения содержания учебника / В. В. Краевский, И. Я. Лернер // Проблемы школьного учебника. Вып. 8. (О конструировании учебника). – М. : Просвещение, 2003.
37. Лях Р. Д., Темірова Н. Р. Історія України: з найдавніших часів до середини XIV ст.: підручник для 10 кл. Серед. Шк. – К., 2005. – 326 с.
38. Микк Я.А. Параграф – структурная единица учебника // Советская педагогика. – 2010. – №7. – С. 54–56.
39. Нікольський Н. М. Історія. Рим : підруч. для 6_го кл. серед. шк. [Текст] / Н. М. Нікольський. – Х. – Дніпропетровськ : Рад. школа, 1934. – 47 с.
40. Огнев'юк В. До питання про зміст історичної освіти // Історія в школах України. – 2008. - №4. – С. 4-6.
41. Положення про Всеукраїнський конкурс навчальних програм та підручників відповідно до державного стандарту початкової загальної освіти // Освіта України. – 2001. – 14 серпня. – №34. – С. 4–5.
42. Положення про Всеукраїнський конкурс навчальних програм та підручників для загальноосвітніх навчальних закладів // Освіта України. – 2004. – 2 березня. – №17. – С. 10–11.

43. Пометун О. І. Проектування шкільного підручника: вимоги і проблеми / О. І. Пометун, Н. М. Гупан // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; наук. ред.— О. М. Топузов].— К.: Педагогічна думка, 2014.

44. Проблемы школьного учебника: Методы анализа и оценки учебника. – М.: Просвещение, 1977. – Вып. 5. – 231 с.

45. Савченко О. Якість і варіативність шкільних підручників як умова запровадження державних стандартів початкової освіти // Початкова школа. – 2001. – №8. – С. 10–12.

46. Станіслав Ніколаєнко: у підручникотворенні не повинні бути ущемлені в правах діти, педагоги, вчені (Із колегії МОН України) // Освіта України. – 2006. – 18 квітня. – С. 1–4.

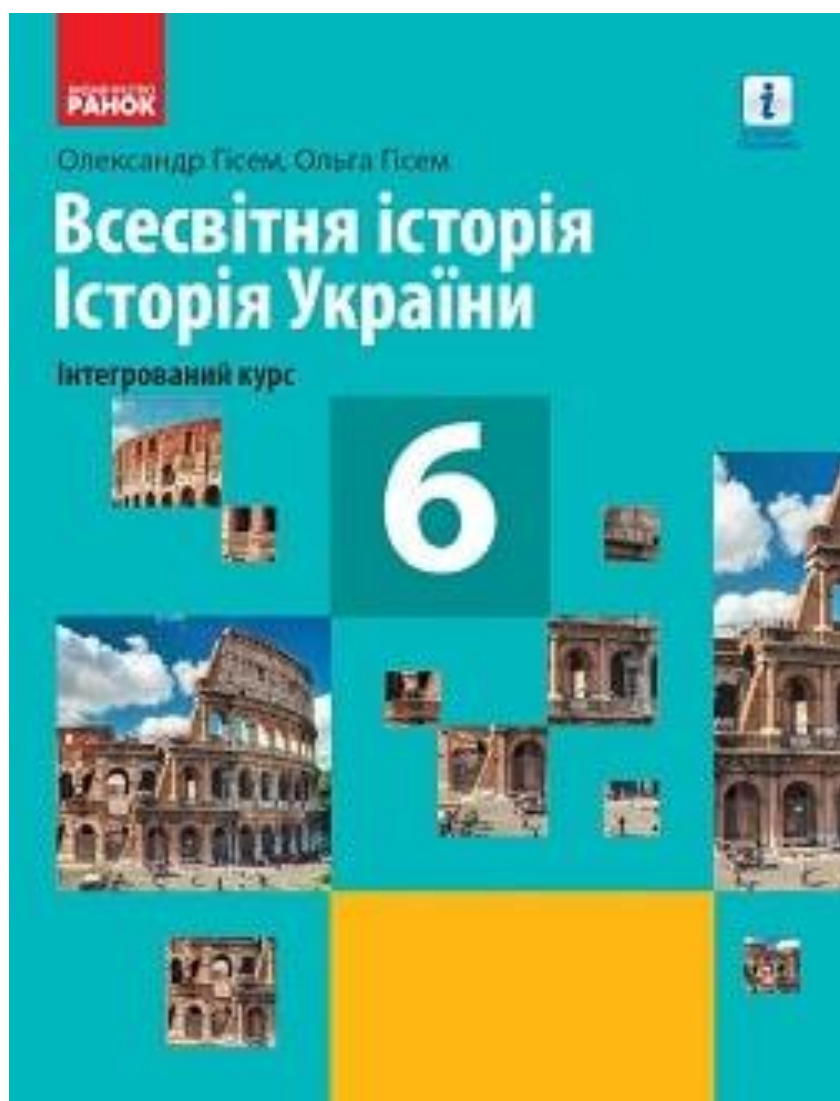
47. Терлецька Л. Вибір активних методів навчання в організації навчально-пізнавальної діяльності підлітків / Леся Терлецька // Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Ред. кол. Н. Скотна (головний редактор), М. Чепіль (редактор розділу) та ін.— Дрогобич: Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2014.— Випуск 29. Частина 1. Педагогіка.— С. 193–201.

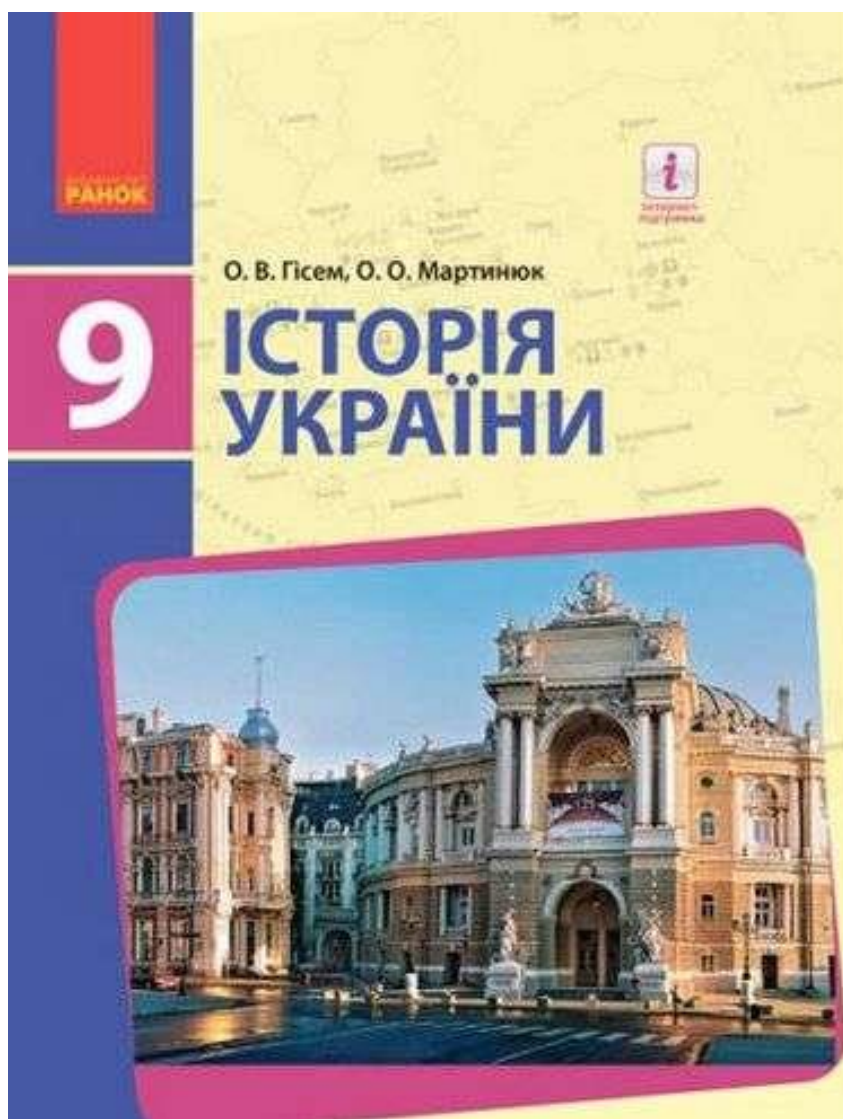
48. Фурман А. В. Підручник у модульно-розвивальній системі: зміст, структура, оформлення // Рідна школа. – 2000. – №7. – С. 23–31.

49. Фурман А. В. Соціально-психологічна експертиза модульнорозвивальних занять у школі: Наукове видання. – К.: Правда Ярославичів, 2007. – 56 с.

50. Фурман А. В. Теорія і практика розвивального підручника. – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 288 с. 21. Чепелева Н. В. Технології читання. – К.: Главник, 2004. – 96 с.

Додаток А

Додаток В

